

גליון עיטורי מרדכי

עם פסקי גדולי ההוראה שליט"א

ההלכות נכתבו ע"י הרב מרדכי יעקב מאיר שליט"א

ערב פסח תש"פ

8417172@gmail.com

הלכות למגיפת הקורונה

נרות שבת.....	15	פרק א.....	3
ויכולו.....	15	הלכות צירוף למנין.....	3
מעין שבע.....	17	בשעה שהציבור מתפללים.....	3
קריאת התורה.....	18	איך חל שם ציבור.....	3
להשלים במנחה את קריאת הבוקר.....	18	ב' בנינים וכביש באמצע.....	5
להשלים בשבת הבאה.....	19	עשרה שרואים אלו את אלו.....	6
שתים מקרא.....	19	האם חזן מצרף.....	7
לצאת במסיכה.....	20	צירוף רק לקדיש וקדושה.....	9
פרק ג.....	20	לענות אמן מספק.....	11
הלכות ט' קבין.....	20	נץ או מנין מרפסות.....	11
לטהר עצמו ברגל.....	22	תפילה ברם קול.....	12
איבד את חוש הטעם.....	22	תפילה בשידור חי.....	13
פרק ד.....	23	לענות אמן על ברכה בטלפון.....	13
הלכות פסח בקורונה.....	23	חדר מדריגות.....	13
להכשיר כלים בבית.....	23	קידוש לבנה.....	14
מכירת חמץ בטלפון.....	23	פרק ב.....	15
תענית בכור.....	23	הלכות שבת.....	15
לשמוע סיום בטלפון.....	25	טבילה.....	15
לאכול לפני הסיום.....	26		
בדיקת חמץ בבית הכנסת.....	26		

עיטורי

27	שריפת חמץ בבית.....
	מתפלל ביחיד האם מברך על הלל בליל
27	הסדר.....
27	מה נשתנה.....
28	מוריד הטל במוסף.....
28	ספירת העומר.....
28	לשמח אשתו ובני ביתו.....
29	פרק ה.....
29	דין מגיפה.....
29	להכנס לבית הכנסת.....
34	פרק ו.....
34	הנהגות בזמן מגיפה.....
34	תפילה בעת צרה.....
35	פיטום הקטורת.....
36	לא להזכיר את שם המחלה.....

מרדכי

37	מילואים.....
37	פרק א.....
37	צירוף עשרה למנין ע"י ראייה.....
37	דברי שו"ת הרשב"א.....
37	דברי בית יוסף ושו"ע.....
38	הוראת הגרמ"ש קליין שליט"א למעשה.....
39	דברי שו"ת הרשב"ש.....
39	ביאור החילוק בין זימון לתפילה.....
40	סיכום שיטות הראשונים.....
40	ביאור מחלוקת הרמב"ן והרשב"ש.....
41	פרק ב.....
	האם לענות אמן על ברכה ששומע בטלפון
41	או בשידור חי.....
	דינים העולים בענין שומע ברכה בטלפון:
43

פרק א

הלכות צירוף למנין

לפי הוראות הממונים על בריאות הציבור, אסור להתאסף ביחד עשרה אנשים להתפלל בבית הכנסת, מחמת סכנת הדבקות, וחובה גדולה על כל אחד ואחד לשמור את ההוראות ולהשאר בבית, ולא לצאת מפתח הבית, דנו גדולי פוסקי הדור, האם אפשר לעשות "מנין מרפסות", דהיינו שעשרה אנשים עומדים במרפסת ומצטרפים ביחד להתפלל בציבור, ונבאר בפרק שלפנינו את מסקנת ההלכה אחרי התייעצות עם גדולי פוסקי הדור שליט"א בס"ד.

בשעה שהציבור מתפללים

א. היות שגם בימים אלו מתקיים תפילה במנין בכותל המערבי, ראוי שכל תושבי ארץ ישראל יתפללו בשעה שמתפללים בציבור בכותל, משום שיש מעלה להתפלל "בשעה שהציבור מתפללים", וראוי לברר את זמני התפילה ולפרסם לכל הציבור.¹

איך חל שם ציבור

ב. כאשר מתאספים ביחד עשרה אנשים מישראל, חל עליהם שם "ציבור", כיון שהשכינה שורה על עשרה מישראל, ולכן יכולים לומר דברים שבקדושה, משא"כ עשרה אנשים שכל אחד נמצא בביתו,

¹ איתא בגמ' (ברכות דף ז, ב) אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי, אמר ליה לא יכילנא כו', ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא, ליתי ולודעיה למר, אמר ליה מאי כולי האי, אמר ליה כו', דכתיב אימתי עת רצון, בשעה שהציבור מתפלל, מבואר שאדם שלא יכול להתפלל בציבור, יש מעלה שיתפלל בשעה שהציבור מתפללים, וכן פסק שו"ע (סימן צ, ט), ולפי"ז נראה שבזמננו שיש סכנת מגיפה ולא מתפללים בציבור, כיון שעושים תפילה בציבור בכותל, ראוי בכל ארץ ישראל להתפלל בשעה שמתפללים בכותל.

יש להסתפק האם המעלה להתפלל "בשעה שהציבור מתפללים", נאמר רק אם מתפלל באותה שעה שהציבור באותה העיר מתפללים, או גם אם מתפלל בשעה שמתפללים ציבור של עיר אחרת, ועיין במרומי שדה (ברכות דף ז, ב) שכתב שדוקא אם מתפלל בשעה שהציבור מתפללים באותה העיר, והוכיח דאל"כ מדוע אמר לו ולימא מר לשלוחא, הלא בכל זמן יש ציבור שמתפללים באיזה מקום, אלא צריך להתפלל בשעה שהציבור באותה העיר מתפללים.

כתב הסמ"ג (עשין יט) ז"ל, "אימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפלל, למדנו משם שבשעת הדחק או בני הישובים, שיתפללו בבתייהם שחרית וערבית בשעה שקהילות ישראל מתפלל"ן עכ"ל, ועיין ברמ"א (סימן צ, ט) שהביא להלכה את הסמ"ג, מבואר להדיא מדברי הסמ"ג שאין צריך להתפלל עם הציבור באותה העיר, אלא להתפלל בשעה שקהילות ישראל מתפללים, דלא כמרומי שדה, שוב ראיתי בקהילות יעקב (ברכות סימן ג) שהביא את המרומי שדה והעיר מדברי הסמ"ג, ולפי"ד הסמ"ג נראה שראוי בזמן סכנת המגיפה, שיתפללו בכל ארץ ישראל בשעה שמתפללים בציבור בכותל.

ולא רואים אחד את השני, הרי הם נחשבים עשרה יחידים, ולא יכולים לומר דברים שבקדושה, אפילו אם יכולים לומר באותו רגע ממש, על פי תאום טלפוני.²

ג. יש שלושה אופנים מה נקרא עשרה שנמצאים ביחד. א. עשרה אנשים שנמצאים בחדר אחד, אפילו אם לא רואים אחד את השני, חל עליהם שם "ציבור", כיון שנמצאים ברשות אחת, הרשות גורמת חיבור.³ ב. עשרה אנשים שכל אחד נמצא בבית נפרד, אבל רואים אחד את השני, יש מחלוקת גדולה בפוסקים, האם חל עליהם שם ציבור, משום שראיה גורמת חיבור ביניהם, או שלא חל עליהם שם ציבור, כיון שנמצאים ברשות נפרדת. ג. עשרה אנשים שנמצאים בשדה במקום פתוח, אם רואים אחד את השני, לכו"ע חל עליהם שם ציבור, כיון שרואים אחד את השני וגם לא נמצאים ברשות נפרדת.⁴

² כתב שו"ע (סימן נה, יג) ז"ל, "צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם" עכ"ל. ועיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן יח) שכתב דהוי איסור מדרבנן לומר דבר שבקדושה בלי עשרה.

³ פמ"ג סימן נה א"א יב; משנ"ב, מח.

⁴ כתב בספר חישוקי חמד (ברכות דף כא, ב) ז"ל, "שאלה, מעשה במשפחה שהלכה לבית עלמין, וחסרו שני יהודים להשלמת מנין לאמירת קדיש. ובקשו משני פועלים שעמדו מרחוק שיצטרפו אליהם, והשיבו הפועלים שהם מוכנים לענות על הקדיש ממקומם, אבל אין ביכולתם להפסיק מעבודתם ולבוא אליהם, האם אפשר לצרף למנין את העומדים ממרחק, או שכל המנין חייב לעמוד במקום אחד.

תשובה, עשרה יהודים המפוזרים על פני השדה, כל זמן שרואים אחד את השני ושומעים את קולו של הש"ץ או של האומר קדיש, מצטרפים הם למנין, דהרי מבואר במשנ"ב (סימן נה ס"ק מח) די ש אומרים שאפילו בשני חדרים מצטרפים אם רואים אלו את אלו, ונראה דמה שיש חולקים הוא בשני רשויות שונים, אבל במפוזרים על פני השדה, לכו"ע מצטרפים ברואים אלו את אלו" עכ"ל.

והנה מבואר בפמ"ג (סימן נה א"א יב) שעשרה אנשים שנמצאים בחדר אחד מצטרפים למנין אפילו אם לא רואים אחד את השני, ביאור הדברים כיון שנמצאים ברשות אחת, הרשות יוצרת חיבור ביניהם, אפילו שלא רואים אחד את השני, משא"כ עשרה אנשים שנמצאים בשדה פתוח בלי מחיצות, כיון שלא נמצאים ברשות אחת, יש מקום לומר שמצטרפים רק אם רואים אחד את השני, וגם לפי שיטות הפוסקים שלא חל צירוף ע"י ראיה, כל זה דוקא באופן שנמצאים בב' רשויות נפרדות, אבל בשדה פתוח, יש מקום לומר שלכו"ע חל צירוף.

ונראה שאם עומדים עשרה אנשים ברחוב, על הכביש או על מדרכה, אפילו אם הכביש ארוך ולא רואים אחד את השני, מ"מ באופן שיש עירוב ע"י הבנינים ונחשב שהכביש הוא רשות היחיד, מצטרפים למנין אפילו שלא רואים אחד את השני, דהוי כמו שנמצאים בבית אחד, משא"כ אם נמצאים בשדה פתוח בלי מחיצות, אז מצטרפים דוקא אם אחד רואה את השני.

ועיין בשו"ת משנה שכיר (ח"א סימן לד) שדן לגבי צירוף עשרה במקום פתוח, כגון לגבי אמירת קידוש לבנה אם יש עשרה שעומדים במרחק, עד איזה שיעור מצטרפים לעשרה, וכתב דאם שומעים אחד את השני מצטרפים, ואם לא שומעים אינם מצטרפים והוכיח כן מדברי השו"ע (סימן קצה, ג)

ב' בנינים וכביש באמצע

ד. אם יש ב' בנינים ויש כביש באמצע, אין לעשות צירוף למנין ע"י שיש עשרה שכנים שעומדים במרפסת, אפילו שכל העשרה רואים אלו את אלו, כיון שיש באמצע כביש, הרי הוא מפקיע את הצירוף בין ב' הקבוצות, אבל אם יעמדו מתפללים גם על הכביש, מסתבר שרשות הרבים אינה מפקיעה את הצירוף בין ב' הקבוצות.⁵

לגבי צירוף לזימון שב' חבורות מצטרפות ע"י ראייה רק אם שומעים את המזמן עכ"ד. ולא הבנתי את ראייתו, שלגבי זימון צריכים לענות לזימון ולכן יכולים להצטרף רק אם שומעים את המברך, אבל אם לא צריכים לענות, יתכן שמצטרפים גם אם לא שומעים, ונ"מ לגבי קדיש, דמותר לומר קדיש רק בעשרה ומספיק שיש ששה עונים, א"כ נראה דחל צירוף גם באופן שלא יכולים לשמוע אחד את השני כיון שנמצאים באותה רשות.

⁵ עיין שו"ע (סימן קצה, א) שפסק לגבי צירוף של זימון שאם יש רשות הרבים שעוברת ביניהם לא חל צירוף, ולפי"ז ב' בנינים שיש כביש מפסיק ביניהם, לא חל צירוף לגבי תפילה בציבור, וכן מבואר להדיא בפמ"ג (סימן נה א"א יב) שכמו שלגבי זימון רשות הרבים מפסקת, ה"ה לגבי צירוף מנין לתפילה ע"י ראייה, רשות הרבים מפסקת, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאם יש כביש מפסיק בין ב' הבנינים ודאי אין לעשות מנין ע"י צירוף של ב' בנינים.

ועיין בט"ז (סימן קצה, ג) שכתב לענין צירוף של בני חבורה בסעודת החופה, שאפילו אם יש רשות הרבים אינה מפרידה את הצירוף, מ"מ מבואר בפמ"ג שלגבי צירוף של תפילה בציבור רשות הרבים מונע צירוף, ושמעתי להוכיח מדברי המחזיק ברכה (סימן נה, יא) שמדבר בענין לאזאריטו, שמבואר בדבריו שמעבר של רבים אינו מפקיע את הצירוף של ראייה לגבי תפילה בציבור, ונראה שחולק על הפמ"ג, ועיין בספר חישוקי חמד (ברכות דף כא, ב) שדן איזה שביל מפסיק.

והנה יש שטענו לומר סברא חדשה דכמו שמצינו לגבי שבת שאין רשות הרבים למעלה מעשרה טפחים, והיינו משום שלמעלה מעשרה טפחים היא רשות אחרת, א"כ כל מה שמבואר בשו"ע (סימן קצה, א) שרשות הרבים מונעת צירוף, דוקא למי שגר בקומת קרקע, אבל לגרים בקומה עליונה רשות הרבים אינה מונעת את הצירוף, כיון שנמצאים מעל רשות הרבים, ונראה שסברא זו אינה נכונה ונקדים הקדמה אחת.

יש לחקור מה יסוד הדין שלפי הרשב"א מועיל צירוף של ראייה לגבי תפילה בציבור, האם ראייה גורמת חיבור, ועשרה שרואים זה את זה, נחשב כאילו שכל העשרה מחוברים ומימלא שורה עליהם שכינה, או שהראיה גורמת לחבר את ב' המקומות, ונחשב כאילו כל העשרה נמצאים בחדר אחד.

והנה מבואר בשו"ע לגבי זימון שאפילו שמועיל צירוף שרואים זה את זה, מ"מ אם רשות הרבים עוברת באמצע לא מועיל חיבור של ראייה, וצ"ב מדוע לא מועיל חיבור של ראייה, הלא למעשה רואים אחד את השני, ומה מגרע שרשות הרבים עוברת באמצע, ולכאורה מוכח שיסוד הדין שמועיל צירוף של ראייה, שהראיה גורמת להחשיב כאילו ב' הבתים הם בית אחד, ולכן אם רשות הרבים עוברת באמצע, לא מועיל חיבור של ראייה, כיון שרשות הרבים גורמת להפריד את החיבור של

ה. נחלקו הפוסקים אם יש ב' בנינים (ואין כביש באמצע, כגון שיש חניון בין ב' הבנינים), ויש עשרה אנשים שכל אחד נמצא בביתו ורואים אלו את אלו, יש אומרים שחל צירוף למנין ע"י שיש עשרה שרואים אלו את אלו (שו"ת הרשב"א; פר"ח; פמ"ג; שו"ע הרב; משנ"ב), אכן מצינו שיטת כמה ראשונים וכן שיטת רוב הפוסקים שלא חל צירוף ע"י ראייה, כיון שאין עשרה אנשים באותה רשות⁶, ונראה פשטות ההלכה שראיה אינה פועלת צירוף למנין, לכן גם בציור שאין כביש מפסיק, יותר ראוי לא לעשות מנין, אלא כל אחד יתפלל ביחידות⁷.

עשרה שרואים אלו את אלו

ו. מי שרוצה לנהוג כמו שיטות הפוסקים (פר"ח; פמ"ג; שו"ע הרב; משנ"ב) שחל צירוף עשרה ע"י ראייה, יכול לעשות תפילה בציבור, בתנאי שיש עשרה שכנים שכולם רואים אלו את אלו, או אם יש

הבתים, אבל אם נאמר שראיה מצד עצמה גורמת חיבור, לא מובן מה החסרון שרשות הרבים עוברת באמצע, הלא סוף סוף רואים אחד את השני.

ולפי² נראה שלגבי דיירים שגרים בקומות עליונות ורואים זה את זה, אם רשות הרבים עוברת למטה, לא חל צירוף אפילו שרואים זה את זה, דממנ"פ אם נאמר דכיון שנמצאים למעלה מעשרה, הרי הם מנותקים מהריצפה של רשות הרבים, לא שייך כלל צירוף בין ב' הבתים, כיון שיש אויר מפסיק ביניהם ולא שייך כלל לראות כאילו ב' הבתים הם בית אחד גדול, וכל הצד לומר שחל צירוף משום שהבתים מחוברים למטה מחמת הקרקע של רשות הרבים, וכיון שרשות הרבים מפסיקה, לא חל צירוף, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שגם דיירים שגרים בקומות עליונות, אם רשות הרבים עוברת באמצע, לא חל צירוף ביניהם, משום שעד כמה שנאמר שהקומות הגבוהות מנותקים מהריצפה, לא שייך כלל תורת צירוף בין ב' בתים שנמצאים באויר, וכל הצד לומר שיחול צירוף, כיון שמחוברים למטה עכ"ד.

אכן העירוני שיש מקום לבאר בנוסח אחר, שיסוד הדין שמועיל צירוף של ראייה, דע"י שיש עשרה שרואים אחד את השני נחשב שכל העשרה מחוברים ביחד ונחשבים חבורה אחת ולכן חל עליהם שם ציבור, ואם עובר רשות הרבים באמצע, רשות הרבים גורמת להפריד את החיבור, לראות את העשרה כעשרה יחידים, ולפי נוסח זה, יש מקום לומר שאם יש עשרה אנשים שרואים זה את זה, וגרים בקומה עליונה מעל עשרה טפחים מקרקע רשות הרבים, מצטרפים ביחד וחל עליהם שם ציבור.

⁶ מצינו בראשונים שלא חל צירוף ע"י ראייה, עיין רמב"ן פסחים דף פה ב שכתב שגם לפי שיטת הירושלמי שמועיל צירוף לגבי זימון בב' בתים נפרדים מ"מ לגבי תפילה בציבור לא מועיל צירוף של ראייה בב' בתים נפרדים וכן כתב בשו"ת הרשב"ש סימן לז, הובא בגליון רעק"א לשו"ע סימן קצה, וכן שיטת רוב הפוסקים, שיירי כנסת הגדולה סימן נה, יט; אליה רבה סימן נה, יב; שו"ת זרע אמת או"ח סימן י; שו"ת משכנות יעקב או"ח סימן עה, הובא בשער הציון סימן נה; שו"ת חקרי לב או"ח ח"א; מאמר מרדכי סימן נה, יד; ביאור הגר"א; חי אדם (כלל ל, א); ערוך השולחן (סימן נה, כ); שו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן כ).

⁷ שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דנראה פשטות ההלכה שלא חל צירוף למנין ע"י עשרה שרואים אלו את אלו, לכן יותר ראוי לא לעשות מנין מרפסות, ועיין במילואים פרק א שביארנו בהרחבה.

ב' קבוצות, כגון מרפסת אחת שיש בה ששה גברים ומרפסת אחרת שיש ארבע גברים, בציור זה מועיל שיש מקצת שרואים אלו את אלו, אבל אם בכל מרפסת יש רק אדם אחד, אי אפשר לעשות צירוף, כיון שהדייר של קומה שלישית לא רואה את הדיירים של קומה ראשונה ושניה של אותו בנין, אפילו שהדייר ממול רואה את כל ג' הדיירים בג' הקומות, הדייר ממול, אינו מצרף את הדייר של קומה ראשונה ושניה, עם קומה שלישית⁸.

האם חזן מצרף

ז. אם אין עשרה שרואים אלו את אלו, אפילו אם יעמוד חזן בין ב' בנינים, והחזן רואה בפועל עשרה אנשים, יש צד גדול לומר שאינו מצרף ביניהם⁹.

⁸ הנה מקור הדין שמועיל צירוף של ראייה לגבי תפילה בציבור, מבואר בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו) והרשב"א לומד דין זה מזימון שמבואר במשנה (ברכות דף נ, א) וכן פסק שו"ע (סימן קצה, א) שתי חבורות שאוכלות בב' בתים, אם מקצתן רואים אלו את אלו, מצטרפין לזימון, ולפי"ז יש שטענו שאין צריך שכל העשרה יראו אחד את השני, אלא מספיק שמקצת מהעשרה רואים אלו את אלו, ונראה לומר דכל מה שמצינו בזימון שמועיל צירוף בב' קבוצות, דוקא באופן שכל קבוצה מחוברת מצד עצמה והיא מאוחדת, בכה"ג מועיל ע"י ראיית מקצת מהקבוצה, לחבר את כל הקבוצה לקבוצה השניה, אבל באופן שכל אחד נמצא לבד, ויש ג' דיירים בג' קומות של הבנין, אין אפשרות שהדייר ממול שרואה את כולם, יחברם, דע"י שרואה אותם מחובר אליהם, אבל לא מצינו שמחבר ביניהם, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאם יש עשרה דיירים נפרדים, צריך שכל העשרה יראו אחד את השני ולא מועיל מקצת רואים אלו את אלו.

⁹ כתב שו"ע (סימן נה, טו) ז"ל, "אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ, ושליח צבור תוך הפתח, הוא מצרפן" עכ"ל, ומקור הדין מדברי הרא"ש, וכתב משנ"ב סקנ"ד ז"ל, "הוא מצרפן דכיון שהוא ש"ץ כל אחד נותן דעתו עליו והוא מחברן יחד, וכ"ש אם תשעה מבפנים והוא תוך הפתח דהוא מצטרף להם, וההיא דסעיף י"ז שאני, דכיון שהוא בחצר הגדולה, הרי הוא מופלג מהצבור" עכ"ל, מבואר מדברי המשנ"ב שיש כח לש"צ לחבר בין כל הציבור, והנה יש כמה רבנים שהורו שאם הש"צ יעמוד באמצע הרחוב והש"צ רואה עשרה אנשים שכל אחד נמצא במרפסת ביתו, הש"צ מצרף בין כל העשרה וכל עליהם שם ציבור, ונראה שיש מקום גדול לומר דש"צ שעומד בין ב' בנינים אינו מצרף את העשרה להיות ציבור, ונקדים הקדמה אחת.

מבואר בשו"ע בסעיף יז שאם ש"צ בגדולה וציבור בקטנה אינו מוציאם ידי חובה, וקשה מדוע הש"צ אינו מצרף אליו את כל הציבור, ועיין במשנ"ב שמבאר דכיון שהש"צ מופלג מהציבור אינו מצרפם, וכ"כ בגליון רעק"א לשו"ע, דכיון שהש"צ מופלג מהציבור, אינם מצרפם, וצ"ב מה הסברא דכיון שהש"צ מופלג מהציבור אינו מצרפם, ונראה לבאר ונקדים הקדמה אחת.

עיין בשו"ת הרשב"ש סימן לז שכתב דכל מה שמועיל צירוף לזימון אם מקצת רואים אלו את אלו, דוקא באופן שכבר חל חיוב זימון, דהיינו שיש ב' חבורות של שלוש בבית אחד ועוד שלוש בבית אחר ורואים אלו את אלו, אז מצטרפים ויכולים לזמן ביחד, אבל אם ב' אנשים אוכלים בבית אחד, ועוד ב' אוכלים בבית אחר, אפילו שרואים אלו את אלו, אינם מצטרפים, דכיון שכל חבורה בפני עצמה אינה חייבת בזימון, לא מועיל צירוף של ראייה ליצור חיוב זימון.

ועיין בגליון רעק"א על השו"ע (סימן קצה) שהביא את דברי הרשב"ש והקשה עליו מדברי השו"ע (סימן נה, טו) "אם מקצתן בפנים ומקצתן בחוץ, ושליח צבור תוך הפתח, הוא מצרפן", ומקור דברי השו"ע מדברי הרא"ש, ועיין בב"י שכתב שהרא"ש למד דין זה מזימון, א"כ מוכח מדברי הרא"ש ושו"ע שמועיל צירוף גם בשביל ליצור את החיוב, שהלא הש"צ מצרף את כל העשרה וחל עליהם חיוב זימון.

אכן עיין ברשב"ש בהמשך התשובה דשואל שאלה זו וכתב ליישב ז"ל, "ולא הכשיר הרא"ש ז"ל צירוף לתפלה אלא כשמקצת צבור בפנים ומקצתן בחוץ וש"ץ עומד בתוך הפתח, כמו שנוהגים אצלנו שהאומר קדיש בתרא עומד בתוך הפתח, שאז הוא מצטרפן מפני שהוא עומד באמצע, ואז מצטרפין שבחוץ עם שבפנים ליו"ד, אבל שמקצתן בחוץ ומקצתן בפנים ואין ש"ץ עומד בפתח, לא כתב שמצטרפין, ואל יטעה אדם שהרב ז"ל למדה מזו דההוא דב' חבורות דאמרין עלה אמר תנא ואם יש שמש ביניהם שמש מצרפן, לפי שאינה דומה לה, שהרי צירוף העומד בפתח אינו דומה לצירוף השמש לברכת המזון, לפי שצירוף השמש סגי בראיתו שיראה אלו ואלו, בין עומד בפתח הבית בין עומד בתוך הבית כל שרואה את אלו ואת אלו או מקצתן סגי, ובש"ץ לא הכשיר הרב ז"ל אלא בעומד בפתח, שהוא כמחבר את שבחוץ עם אותם שבפנים והוא מוציא את כולן, אבל שיעמוד אחד שאינו ש"ץ אפילו בפתח הבית או שיהיה שליח צבור שלא יהיה בפתח הבית אף על פי שרואה לאותן שבחוץ לא הכשיר הרב עכ"ל.

מבואר מדברי הרשב"ש יסוד גדול שדוקא אם הש"צ עומד בפתח יכול לצרף את ב' הקבוצות, ביאור הדברים שהפתח מפריד בין ב' החדרים, ואם הש"צ עומד בפתח, הרי הוא מחבר את ב' החדרים להיות חדר אחד גדול, ולכן אם הש"צ אינו עומד בפתח אינו מחבר, ונראה דיש מקום לומר שזהו כונת המשנ"ב דכיון שהש"צ בחצר הגדולה הרי הוא מופלג מהציבור ואינו מצרפם, ביאור הדברים שדוקא אם עומד בפתח מצרף, דע"י שעומד בפתח, נחשב שב' החדרים הם כמו חדר גדול.

ולפי"ז יש מקום לומר שאם הש"צ יעמוד באמצע הרחוב, אינו מצרף את הציבור, שדוקא באופן שעומד בפתח שמפריד בין ב' חדרים יכול לצרף, וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שאם הש"צ עומד באמצע הרחוב ורואה את כל העשרה שכנים, יש צד לומר שאינו מצרפם, כיון שמבואר בשו"ע שרק אם הש"צ עומד בפתח מצרפם, וכן מבואר בשו"ע (סימן קצה, ב) שאם המבדל יושב בפתח הבית מצרף את ב' הקבוצות, מבואר שדוקא אם עומד בפתח, דהיינו באמצע ב' הרשויות, הרי הוא מצרף ומחבר את ב' הקבוצות, אבל אם עומד באמצע הרחוב, כיון שמופלג מהציבור, יש צד לומר שאינו מצרפם.

כתב פמ"ג (סימן נה א"א יב) ז"ל, "ויראה דט' בבית הכנסת וש"ץ על המפתח בית הכנסת אין מצטרף, וזה מוכח מסעיף י"ז צבור בקטנה וש"ץ בגדולה אין מוציאן, ולא אמרינן דהוה כרואין, ודווקא כשיש בכאן וכאן בני אדם והוא באמצע מצרפן עכ"ל.

מבואר מדברי הפמ"ג חידוש גדול, דש"צ מצרף דוקא אם הציבור מחולק לב' קבוצות והש"צ באמצע, כגון שיש חמשה בבית וחמשה בחצר, או שיש בבית וארבע בחצר, והש"צ עומד במפתח, אבל אם יש ט בבית וש"צ במפתח, אינו מצרף, ועיין בכף החיים (סימן נה, פ) שכתב שהפרישה חולק על הפמ"ג,

צירוף רק לקדיש וקדושה

ח. היות ויש מחלוקת הפוסקים האם חל צירוף למנין ע"י ראייה, לכן גם מי שרוצה לעשות תפילה בציבור, באופן דיש עשרה שרואים אלו את אלו, מותר לעשות מנין רק בשביל לומר קדיש וקדושה, אבל אין להכנס לספק ברכה לבטלה, ולכן אין לעשות קריאת התורה, וכן אין לעשות ברכת כהנים, ויש ג' אופנים איך לעשות חזרת הש"צ בלי להכנס לחשב ברכה לבטלה. א. יעשו מנחה קצרה, וכן בשחרית כל הציבור יתפללו ביחד ויתחילו תפילת לחש ביחד, החזן יאמר תפילת שמונה עשרה בקול עד קדושה, כל הציבור יענו לקדושה, ואח"כ ימשיך החזן את תפילת י"ח בלחש. ב. החזן לא יתפלל תפילת לחש, אלא יתפלל רק חזרת הש"צ בקול רם ויאמר גם קדושה, וכיון שלא התפלל תפילת לחש, א"כ גם לפי הצד שלא חל צירוף של עשרה, מ"מ לא נחשב ברכה לבטלה¹⁰. ג. יש אפשרות לעשות חזרת הש"צ שלימה, אם הש"צ יעשה תנאי שאם לא חל צירוף ע"י ראייה, מתפלל בתורת

וכתב דכ"ש שאם יש תשעה בפנים או בחוץ והש"צ במפתן, שמצרפם, וצ"ב בשיטת פמ"ג, מדוע תשעה בפנים וש"צ במפתן, אינו מצרפם.

ונראה בביאור דברי הפמ"ג שיסוד הדין דש"צ מצרף, דכיון שהציבור מחולק לב' קבוצות והש"צ באמצע, הרי הוא מאחד את ב' הקבוצות, כיון שמחובר לשניהם, אבל אם כל הציבור ביחד והש"צ בצד אחר אינו מצרף, ועדיין צ"ב, ונראה שיש מקום לומר לפי הפמ"ג שאם הש"צ עומד באמצע בין ב' הבנינים מצרף את הציבור, כיון שעומד באמצע בין ב' הקבוצות.

סיכום:

מבואר בשו"ע בסעיף טו דאם מקצת בפנים ומקצת בחוץ ש"צ מצרף, מאידך מבואר בשו"ע בסעיף יז דאם ש"צ בגדולה וציבור בקטנה, הש"צ אינו מצרף, וצ"ב מדוע בסעיף יז הש"צ לא מצרף, ומצינו ב' דרכים בביאור דברי השו"ע. א. רעק"א ומשנ"ב מבארים שהש"צ מצרף רק באופן דנמצא קרוב לציבור, אבל אם הש"צ מופלג מהציבור אינו מצרף. ב. הפמ"ג מבאר דש"צ מצרף רק באופן שהציבור מחולק לב' קבוצות, והש"צ באמצע, אבל אם כל הציבור מצד אחד והש"צ בצד אחר אינו מצרף, ויתכן לומר שבציור שהש"צ עומד ברחוב בין ב' הבנינים, לפי רעק"א ומשנ"ב הש"צ לא מצרף כיון שעומד רחוק מהציבור ולפי הפמ"ג מצרף כיון שעומד באמצע בין ב' הקבוצות.

¹⁰ עיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סימן יח) שכתב עיצה זו בשעת הדחק לציבור שהיה להם רק תשעה מתפללים ועוד קטן ויש מחלוקת ראשונים האם קטן מצטרף, וכתב ז"ל, "וטוב שהש"צ לא יתפלל בלחש אלא יחכה בשירה חדשה עד אחר שיגמרו העם תפלה בלחש ויתחיל בקול רם, ובזה יוצא ידי חובתו דהא מה שמתפלל הש"צ בלחש הוא רק כדי להסדיר את תפלתו שאין זה חיוב כ"כ ובפרט כשמתפלל מן הסדור. ולכן אין לסמוך בזה על דעת המעטים. וגם הא ברכה לבטלה שיטת הרמב"ם בפ"א מברכות הט"ו שהוא איסור דאורייתא וא"כ להסוברים דאינו מצטרף אם יתפלל בלחש יהיה זה ברכה לבטלה מה שמחזיר התפלה ולכן לא יתפלל בלחש אלא בקול רם לבד שיהיה הנידון בזה רק בשביל קדיש וקדושה שהוא רק איסור מדרבנן" עכ"ל.

נדבה, אולם בשבת, לא שייך אפשרות זו, כיון שאי אפשר להתפלל נדבה בשבת (שו"ע סימן קז, א), לכן בשבת יש לנהוג כמו אפשרויות ראשונות¹¹.

ט. יש שהציעו לעשות ברכת כהנים בלי ברכת המצות, דהיינו שהכהנים יאמרו יברך עם שם ומלכות, אבל לא יברכו את ברכת אשר קדשנו במצותיו וציוונו לברך את עמו ישראל, כיון שברכת המצות אינה מעכבת, ונראה שזהו עיצה טובה, אבל אין ראוי לעשות קריאת התורה בלי ברכות, לכן אין לקרוא בתורה¹².

¹¹ כתב משנ"ב (סימן נה, נז) ז"ל, "כתב הפמ"ג כו', דברואין זה את זה אפילו בשני בתים ממש מצטרפין, ויש מחמירין אפילו ברואין, ובמקום הדחק אפשר שיש להקל" עכ"ל, משמע מלשון משנ"ב שמסופק האם אפשר להקל לעשות צירוף ע"י ראייה, ולפי"ז הורה הגאון רבי שבח רוזנבלט שליט"א שלא להכנס לספק ברכה לבטלה, ולכן אין לקרוא בתורה ולא לברך ברכת כהנים עכ"ד. ונראה דכיון שיסוד הדין שחל צירוף למנין ע"י ראייה, שנוי במחלוקת בין גדולי הפוסקים, לכן אין להכנס לספק ברכה לבטלה.

ועיין בשו"ת הרשב"ש סימן לז שכתב לחדש דכל מה שמועיל צירוף לגבי זימון, דוקא באופן שכבר חל חיוב זימון, דהיינו שיש ג' שאוכלים בבית אחד ועוד ג' בבית אחר, אבל אם יש ב' שאוכלים בבית אחד ועוד ב' בבית אחר, אפילו שרואים אלו את אלו אינם מצטרפים, והוסיף דה"ה לגבי צירוף לזימון של עשרה לומר אלו קינו, אם יש ב' בבית אחד עשרה ובבית השני עוד עשרה מצטרפים ביחד, אבל אם יש בבית אחד חמשה ובבית השני עוד חמשה אינם מצטרפים, וכן שיטת הגר"א, אכן הרשב"א חולק, ועיין בביאור הלכה (סימן קצה, א) שכתב ויותר מסתבר כדבריהם, מבואר מדברי הביאור הלכה שפסק להלכה שמועיל צירוף רק באופן שכבר חל חיוב של זימון.

ומעתה לפי"ז צ"ע מדוע פסק במשנ"ב (סימן נה, נז) שאפשר במקום הדחק לעשות צירוף לגבי תפילה, הלא במקום שיש חמש וחמש, כיון שבכל קבוצה בפני עצמה לא חל עליה שם ציבור, לא מועיל צירוף שיחול שם ציבור, ועיין ברשב"ש באותה תשובה שכתב שלכן לא מועיל צירוף של רואים אלו את אלו לגבי תפילה, וכן כתב בשו"ת משכנות יעקב (או"ח סימן עה) שלא מועיל צירוף של מקצת רואים אלו את אלו, כיון שגם בזימון מועיל רק אם יש ב' קבוצות נפרדות, ועיין בשער הציון (סימן נה, נג) שהביא את המשכנות יעקב, וקשה כיון שבביאור הלכה פסק כמו הרשב"ש א"כ מדוע פסק שבשעת הדחק מועיל צירוף של עשרה לתפילה ע"י ראייה, ונראה שזהו עוד סיבה לא לעשות ברכות שעושים צירוף של עשרה לתפילה, וכן הסכים לזה הגרמ"ש קליין שליט"א.

¹² יש שהציעו לעשות ברכת כהנים עם שם ומלכות, ולא לברך את ברכת המצות לפני הברכה כיון שברכת המצות אינה מעכבת, ונראה שזו עיצה טובה, אבל אין לעשות קריאת התורה בלי לברך ברכות התורה, דעיין בספר תיקון ישכר שכתב שזהו גנאי גדול לקרוא בתורה בציבור בלי לברך ברכות התורה.

והנה יש שטענו שהמושג צירוף עשרה למנין ע"י ראייה, תלוי במחלוקת בין פוסקים אשכנזים לספרדים, ורק אשכנזים יכולים לעשות מנין ע"י צירוף לפי הכרעת המשנ"ב, אבל ספרדים שקיבלו את הוראות השו"ע אינם יכולים לעשות צירוף, ונראה שנידון זה אינו קשור כלל לחוג מסוים, כיון שהמשנ"ב נקט בשיטת השו"ע שמועיל צירוף ע"י ראייה והוכיח כן מדברי השו"ע (סימן נה, יד), ואפילו שיש דרכים אחרות איך לבאר את השו"ע בסעיף יד, מ"מ המשנ"ב לומד בשיטת

לענות אמן מספק

י. אדם שרוצה לארגן "מנין מרפסות", ראוי שיתיעץ עם מורה הוראה מובהק, כיון שלא מצוי שיצטרפו כל התנאים שיהיו עשרה שרואים אלו את אלו¹³, אדם ששומע מחלון ביתו תפילה שעושים ע"י "מנין מרפסות", ומסופק האם נעשה צירוף המנין כהלכה, יכול לענות לקדיש וקדושה, אבל לא יענה לברכו, עד שיברר שנעשה הצירוף כדת וכהלכה¹⁴.

נץ או מנין מרפסות

יא. אדם שעומד לפניו אפשרות להתפלל בבית ביחידות בנץ, או להמתין להתפלל בשעה מאוחרת, במנין מרפסות, עדיף שיתפלל בנץ ביחידות¹⁵.

השו"ע שחל צירוף ע"י ראיה, וכן שיטת הפר"ח שחל צירוף ע"י ראיה, וכן כתב המחזיק ברכה (סימן נה, יא) לגבי לאזאריטו, שבשעת הדחק שלא יתבטלו מקדיש ארבעים יום אפשר לעשות מנין ע"י צירוף של ראיה, ואילו שיטת הגר"א והחיי אדם וערוך השולחן ושו"ת משכנות יעקב שלא חל צירוף ע"י ראיה, ונמצא שהנידון האם חל צירוף עשרה ע"י ראיה, יש בזה מחלוקת בין גדולי הפוסקים, ואינו תלוי בין אשכנזים לספרדים, ובשעת הדחק ממש, כגון בתקופת מגיפה, יש מקום להקל לעשות צירוף עשרה למנין ע"י שרואים אלו את אלו, אולם רק לגבי קדיש וקדושה, ולא להכנס לספק איסור ברכה לבטלה.

¹³ יש לבדוק כמה דברים. א. האם יש עשרה שרואים אלו את אלו. ב. גם אם יש עשרה שרואים, אם יש רשות הרבים בין ב' הבנינים מפסיק את הצירוף, ולפי שיטת הט"ז ומשנ"ב סימן קצה, גם שביל היחיד מפסיק, ויש לשקול מה נחשב שביל היחיד. ג. אם רוצים לעשות צירוף ע"י חזן שיעמוד ברחוב בין הבנינים, יש לדון בזה הרבה היכן החזן יעמוד, והאם החזן מצרף באופן שעומד בין ב' בנינים.

¹⁴ יש להסתפק באדם ששומע קדיש של מנין מרפסות, ומסופק האם נעשה הצירוף כדת וכהלכה, האם מותר לענות לקדיש, או שראוי לחשוש שאולי עונה אמן יתומה, ועיין בשו"ע (סימן נה, כ) שפסק שאם היה עשרה ביחד ואומרים קדיש אפילו מי שלא עמיהם יכול לענות, בלבד שאין טינוף מפסיק, ויש חולקים שטינוף אינו מפסיק, ועיין משנ"ב (סימן נה, סב) שפסק בשם חיי אדם שיענה אמן יהא שמיה רבה וקדושה דהוי רק פסוקים ולא יענה לברכו, ביאור הדברים דכיון שיש ספק להלכה האם טינוף גורם הפסק או לא, לכן פסק שיענה אמן מספק ולא ברכו, מבואר מדברי משנ"ב שמותר לענות אמן וקדושה מספק ולא יענה ברכו, ולפי"ז נראה שאדם ששומע קדיש של מנין מרפסות ומסופק האם נעשה כדיון, מותר לענות אמן וכן יענה לקדושה ולא יענה לברכו.

¹⁵ כתב ביאור הלכה (סימן נח, א) ז"ל, "דע דהזהירים לקרות כוונתיקין, מותר לקרות ולהתפלל ביחידים אם אין להם מנין" עכ"ל, מבואר מדברי הביאור הלכה שעדיף לקרוא ק"ש ולהתפלל בנץ יותר מאשר להתפלל בציבור, יש להסתפק האם כונתו רק לאדם שרגיל להתפלל בנץ כל יום, או גם אם לא רגיל להתפלל בנץ אלא שבאופן חד פעמי רוצה להתפלל בנץ.

ועיין בקובץ תשובות (להגריש"א; ח"א סימן טו) שמצדד לומר שגם אם לא מתפלל בקביעות בנץ, אם רוצה יום אחד להתפלל בנץ, יכול להתפלל בנץ ביחידות, אכן שיטת הגרש"א זצ"ל (מובא בספר תפילה כהלכתה; פ"ג הערה לה) שרק אם מתפלל בקביעות בנץ, תפילת נץ דוחה מעלת תפילה בציבור. ונראה לגבי אדם שעומד לפניו אפשרות להתפלל בנץ ביחיד, או בשעה יותר מאוחרת במנין מרפסות, עדיף שיתפלל בנץ, לא מבעיא לפי שיטת הגריש"א שגם תפילת נץ אחת דוחה מעלת

תפילה ברם קול

יב. משפחה שיש להם בבית עשרה זכרים גדולים, יכולים לעשות מנין בבית עם רם קול, וכל תושבי השכונה יכולים להצטרף לענות קדיש וקדושה, וגם השכנים שלא רואים אותם כלל, יכולים לענות קדיש וקדושה וחזרת הש"צ (שו"ע סימן נה, כ; שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ט), אדם יחיד שנמצא בביתו ושומע את הציבור שמתפללים, אפילו שמותר לו לענות לקדיש, אינו יכול לומר בביתו קדיש יתום, אפילו אם הציבור ישמעו את הקדיש מביתו, דכיון שאין לו מנין בביתו, אינו יכול לומר דבר שבקדושה, אלא רק מותר לענות לדבר שבקדושה¹⁶.

יג. יש אומרים שאם כל תושבי השכונה מתפללים תפילת לחש באותו זמן שיש עשרה שמתפללים בחדר אחד, אפילו שכל השכנים לא רואים את הציבור, נחשב שכל המצטרפים מתפללים בציבור, ויש אומרים דלא נחשב שמתפללים בציבור, אבל לכו"ע השומעים יכולים לענות לקדיש וקדושה וכן לענות לחזרת הש"צ¹⁷.

יד. דין זה שכתבנו שכל השכנים יכולים לענות, דוקא שאין דבר טינוף מפסיק ביניהם, אבל אם יש טינוף מפסיק, כגון פחי אשפה, יש מחלוקת בפוסקים האם יכולים לענות, ולמעשה כיון שיש בזה מחלוקת, יכולים לענות לקדושה וקדיש, אבל לא יענו לברכו¹⁸.

תפילה בציבור, אלא גם לפי הגרש"א שמעלת תפילת נץ אחת אינה דוחה מעלת תפילה בציבור, מ"מ כיון שיש ספק האם חל צירוף ע"י ראייה או דלא חל צירוף ונחשב שמתפלל ביחידות, לכן עדיף שיתפלל בנץ.

¹⁶ פמ"ג (סימן נה א"א יג); משנ"ב (סימן נה, נו).

¹⁷ כתב משנ"ב (סימן נה, נח) ז"ל, "וכתב החיי אדם (כלל ל, א) "לפ"ז כשיש בית ולפנים הימנו חדר והחדר ההוא אינו פרוץ במילואו, המתפלל שם כאלו מתפלל ביחיד, ורק קדיש וקדושה יכול לענות כדלקמן בסעיף כ" עכ"ל, מבואר מדברי החיי אדם חידוש גדול שהדין שיחיד יכול להצטרף לציבור משום שמחיצה של ברזל אינה מפסקת, מועיל רק לענות לדבר שבקדושה, אבל אינו נחשב לתפילה בציבור, ביאור הדברים שאינו מצורף לגמרי עם הציבור, כיון שלא נמצא באותה רשות, אלא נחשב מצורף רק כלפי זה שמותר לענות לדבר שבקדושה.

אכן עיין ברכי יוסף (סימן צ סק"ו) שכתב בשם שו"ת הרדב"ז שאדם שיש לו חדר ליד בית הכנסת ואותו חדר הוא בית מדרשו, יותר שיתפלל בבית מדרשו, ונחשב שמתפלל עם הציבור ועונה קדיש וקדושה מהחדר שלו, וכ"כ במחזיק ברכה (סימן צ סק"ה), וכ"כ כף החיים (סימן צ סקפ"ג; ס"ק קיב), ולכאורה מוכח דסובר שיחיד שמתפלל בחדר אחר, נחשב ממש שמתפלל בציבור, וכן כתב ערוך השולחן (סימן נה, כג) וז"ל, "אבל כשיש מנין במקום אחד יכולים העומדים במקומות אחרים לענות אמן וקדיש וקדושה וברכו, ואם מתפללין עמהם, נחשבים כמתפללים בצבור" עכ"ל, וכן שיטת החזו"א שיחיד שמתפלל בתוך חדר סגור ושומע את הציבור מתפללים, נחשב שמתפלל בציבור, ולא רק שמותר לענות על קדיש וקדושה (עיין אורחות רבנו ח"ג סימן רח).

¹⁸ משנ"ב (סימן נה, סב) בשם חיי אדם, ועיין בכף החיים (סימן נה, צו) שחולק ופסק שלא יענו גם לאמן.

טו. יש אומרים שאם יש פחי אשפה בקרקע של הרחוב, רק לגבי השכנים שגרים בקומת קרקע הטינוף חוצץ ולא יענו לברכו, אבל השכנים שגרים בקומות עליונות, יכולים לענות גם לברכו, דכיון שנמצאים מעל עשרה טפחים, נחשב שנמצאים ברשות אחרת, וברשות שלהם אין טינפות¹⁹.

תפילה בשידור חי

טז. השומע תפילה בציבור שעושים עשרה אנשים שמתכנסים יחד באולפן של רדיו, או שומע בשידור חי, או שומע דרך טלפון, אינו מצטרף, לכן לא יענה קדושה, וכן אסור לענות ל"אמן" של קדיש, משום שאמן של קדיש נחשב דבר שבקדושה, וכיון שהעונה אינו מצורף עם המנין, אסור לענות ונחשב שעונה אמן יתומה²⁰.

לענות אמן על ברכה בטלפון

יז. השומע דרך טלפון או ששומע ברדיו, שאדם מברך ברכת הנהנין, מותר לענות "אמן", כיון שאמן של ברכת הנהנין אינו דבר שבקדושה, והעונה אינו צריך להיות מצורף עם המברך, אבל השומע ברכה בשידור חי ע"י רשת מקוונת, אסור לענות אמן אפילו על ברכת הנהנין, כיון שיש הפרש של כמה שניות, עד שמגיע השידור ונחשב שעונה "אמן יתומה", ודומה כאילו יראה סרטון שאדם בירך ברכה לפני כמה שעות, ויענה אמן על הסרטון²¹.

חדר מדריגות

יח. יש שהציעו לעשות תפילה בציבור בחדר מדריגות, שכל השכנים יפתחו את הדלת של הבית, וכל אחד ישב בפתח, וישתתפו ביחד עשרה לתפילה בציבור, ונראה שאין ראוי לעשות כן, כיון שאם יצאו החוצה לחדר מדריגות וכל דייר ישאר בקומה שלו, יש צד לומר דלא נחשב שנמצאים ביחד בחדר אחד, משום שכל קומה נחשבת חדר נפרד בפני עצמו, ואם לא רואים אחד את השני לא מצטרפים, ואם יש עשרה שרואים אחד את השני בחדר מדריגות, הרי זה תלוי במחלוקת האם ראייה מצרפת, וגם יש בזה סכנת הדבקות, ואם כל אחד ישב בתוך ביתו, וישאיר את הדלת פתוחה, ודאי אינם מצטרפים למנין, כיון שכל אחד נמצא ברשות אחרת²².

¹⁹ שו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סימן עב).

²⁰ עיין במילואים פרק ב שביארנו בהרחבה.

²¹ עיין במילואים פרק ב.

²² עיין שו"ע סימן נה, יג, שהעומד בתוך הפתח מן האגף ולפנים, נחשב שנמצא בתוך הבית, א"כ אם כל אחד מהשכנים יפתח את הדלת וישב בתוך הבית, ודאי אינם מצטרפים, אפילו שכל אחד שומע את החזן, דכיון שכל אחד נמצא בבית אחר, לא חל תורת צירוף, אולם יש לדון אם כל השכנים יצאו מפתח הדלת ויעמדו בחדר מדריגות, וכל אחד נמצא בקומה נפרדת, האם חל צירוף באופן שלא רואים אחד את השני, שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שגם באופן שיוצאים מפתח הבית, אם לא רואים אחד את השני אינם מצטרפים, כיון שהמעקה נחשב מחיצה, א"כ כל קומה נחשב חדר נפרד עכ"ד, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין דמסתבר לומר שאפילו אם כל אחד יוצא מפתח הבית, אם לא

קידוש לבנה

יט. אפילו שלכתחילה ראוי לעשות קידוש לבנה תחת כפת השמים, מ"מ בימים אלו, לא כדאי לצאת לרשות הרבים, ומותר לכתחילה לעשות קידוש לבנה בתוך הבית, אם רואה את הלבנה דרך החלון, וראוי לפתוח את החלון²³.

רואים אחד את השני אינם מצטרפים, כיון שכל קומה נחשב לחדר נפרד בפני עצמו, ומורה למעשה לא להצטרף למנין שעושים בחדר מדריגות.

²³ עיין משנ"ב (סימן תכו, כא).

פרק ב

הלכות שבת

טבילה

א. מי שרגיל לטבול במקוה בערב שבת, ראוי שיטיל על עצמו ט' קבין במקום טבילה, ועיין להלן בפרק ג שביארנו הלכות ט' קבין.

נרות שבת

ב. בחור שגר בבית הוריו ונמצא בבידוד בחדר סגור, ואסור לבני המשפחה להכנס לחדרו, אם יש חושך בחדרו ולא נכנס אור מהפרוזדור של הבית, חייב להדליק נר שבת עם ברכה בחדר שלו, וגם לפי שיטת השו"ע שלא מברכים על תוספת אורה, ידליק עם ברכה²⁴.

ויכולו

ג. שמתפללים בציבור, אומרים כל הציבור ביחד ויכולו אחרי התפילה, צריך לעמוד בשעת אמירת ויכולו, כיון שהציבור אומרים ויכולו בתורת עדות, להעיד על מעשה בראשית, ועדים צריכים לעמוד בשעת אמירת העדות, יחיד שמתפלל בביתו, טוב שיאמר ויכולו אחרי התפילה, אבל לא יתכוין לשם עדות, אלא יאמר כמו קורא בתורה, וכיון שיחיד לא אומר בתורת עדות, לכן יחיד יכול לשבת בשעה שאומר ויכולו²⁵.

²⁴ בחור שגר בבית הוריו ויש לו חדר פרטי אינו חייב להדליק נר שבת, כיון שנפטר ע"י שאביו או אמו מדליקים בבית, אבל אם יש חושך בחדרו, יש עליו חיוב להדליק שלא יכשל בעץ ואבן, ותלוי, אם כאשר פותח את הדלת של החדר נכנס אור מהפרוזדור, אינו חייב להדליק, אבל אם לא נכנס אור, חייב להדליק בחדר שלא יכשל בעץ ואבן, אולם אינו מברך על ההדלקה, כיון שמצות ההדלקה מוטלת על בעל הבית להדליק בכל חדרי הבית, וכיון שבעל הבית או בעלת הבית מברכים, אי אפשר לברך על מצוה אחת ב' פעמים.

אכן כל זה רק במצב רגיל שאפילו אם יש לבחור חדר נפרד, מ"מ בדרך כלל גם שאר בני הבית יכולים להכנס לחדרו, ולכן מצות ההדלקה מוטלת על בעל הבית, ואינה מוטלת על הבחור, וכיון שבעלת הבית מברכת על ההדלקה בסלון אינו יכול לברך, אבל בחור שנמצא בבידוד, כיון שסגור בחדרו ובני הבית אסורים להכנס לחדרו, מוטל עליו בלבד חיוב ההדלקה בחדרו, ולכן צריך להדליק עם ברכה, ולא נחשב שמברכים על מצוה אחת ב' פעמים, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א הוראה למעשה על בחור שהיה בבידוד בליל הסדר, והיה סגור בחדר בבית הוריו, והורה שהבחור ידליק בחדרו עם ברכה עכ"ד.

והנה למעשה לא כל כך מומלץ להדליק נר בחדר שינה משום חשש שריפה, ויותר ממולץ להדליק בחדר שינה מנורת לילה או פנס, ויש מחלוקת בין גדולי ההוראה האם מברכים ברכת נר שבת על תאורה חשמלית וכל אחד יעשה כפי הוראת רבותיו.

²⁵ איתא בגמ' (שבת דף ק"ט, ב) אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי, אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומר ויכולו, דאמר רב המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו, מעלה עליו הכתוב

ד. אם יש ב' גברים גדולים בבית, ומתפללים ערבית ביחידות, ראוי שיגידו אחרי התפילה ויכולו ב' גברים ביחד, כדי לומר ויכולו בתורת עדות על מעשה בראשית, אבל איש שמתפלל בביתו, אינו יכול לומר ויכולו עם אשתו בתורת עדות²⁶.

כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית שנאמר ויכלו אל תקרי ויכלו, אלא ויכלו, מבואר מהגמ' שגם יחיד יאמר ויכלו.

כתב הט"ז (סימן רסח, ה) ז"ל, "וע"כ נ"ל דיחיד המתפלל אין חוזר לומר ויכולו, דאין עדות ליחיד ועדה שלימה בעינן להעיד להקב"ה דהיינו עשרה" עכ"ל, וקשה הלא מבואר להדיא בגמ' שאפילו יחיד המתפלל צריך לומר ויכולו, ועיין פמ"ג שמבאר ז"ל, "והא דשבת ק"ט אפילו יחיד האומר נעשה שותף, מיירי בתוך התפלה, אבל לאחר התפלה לא, ואליה רבה אות י"ד כתב, לטעם א' משום יום טוב אחר שבת יש ליחיד לומר אותו, אבל לא בעמידה" עכ"ל, מבואר מהפמ"ג שלפי הט"ז יחיד אומר בתפילה אבל לא אומר אחרי התפילה, והפמ"ג מסיים שיחיד יאמר אבל לא בעמידה, ונראה מלשונו שראוי שיחיד יאמר דוקא בישיבה, אכן עיין במשנ"ב (סימן רסח, יט) שכתב שיחיד אין צריך שיאמר בעמידה.

²⁶ כתב הטור סימן רסח ז"ל, "וי"א שנהגו לומר אותו בקול רם ומעומד משום שהוא עדות להקב"ה על מעשה בראשית וכתבי ועמדו ב' האנשים ודרשינן (שבועות ל) אלו העדים, שצריכים להעיד ביחד ומעומד, ולכן צריך שיעמדו ויאמרו אותו ביחד" עכ"ל, מבואר מדברי הטור שחוזרים לומר ויכולו אחרי התפילה בתורת עדות, להעיד על מעשה בראשית, ולכן צריך לומר מעומד ובקול רם, ועיין בט"ז (סימן רסח, ה) שהביא את הטור וכתב ז"ל, "על כן נראה לי דיחיד המתפלל, אין חוזר לומר ויכולו דאין עדות ליחיד ועדה שלימה בעינן להעיד להקב"ה דהיינו עשרה, ואם ירצה יחיד לאומרה לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה כנלע"ד" עכ"ל.

ועיין משנ"ב (סימן רסח, יח) שפסק שאם לא יכול לומר ויכולו בעשרה יאמר בב', ביאור הדברים כיון שעל פי ב' עדים יקום דבר, לכן נהי שלכתחילה צריך לומר בעשרה, מ"מ אם אינו יכול לומר בעשרה ראוי לומר בשנים.

ועיין חז"א (סימן לח סק"י) שפסק דאין להדר לומר ויכולו בשנים, דלא מצינו בפוסקים הידור לומר בשנים, אלא רק לומר בעשרה, ויש לחוש דמחזי כמעמיד עדים על מעשה בראשית עכ"ד, ועיין בספר פתח הדביר (סימן רסח סק"ז) שחולק על הט"ז וכתב כמו יסוד החז"א שגם יחיד יאמר ויכולו בתורת עדות, וביאר ז"ל, "כיון דבלאו סהדותיהו כל הברואים יעידון על הדבר הזה", והוסיף דאשה נאמנת בתורת עדות על דבר שמפורסם בכל העולם.

וקשה על החז"א הלא עיקר המושג להעיד על מעשה בראשית מבואר להדיא בטור שראוי לומר ויכולו בעשרה וצריך לומר ביחד ובקול רם להעיד על מעשה בראשית, אלא שהמשנ"ב חידש דאם אי אפשר לומר בעשרה ראוי לומר בב', והחז"א סובר שאין ראוי להעמיד עדים על מעשה בראשית, וקשה א"כ מדוע כתב הטור שלכתחילה ראוי להעיד בעשרה, ונראה לבאר שהחז"א מבאר את דברי הטור שראוי לומר ויכולו בעשרה בשביל לפרסם את בריאת העולם, משא"כ שאומרים ב' ביחד, נחשב שאומרים עדות לאמת את בריאת העולם, ונחשב כאילו שצריך לאמת דבר זה, אכן מלשון

מעין שבע

ה. יחיד שמתפלל בביתו אינו אומר ברכת מעין שבע, משום שתקנו לומר רק בציבור²⁷, אם עושים מנין מרפסות, אין לעשות ברכת מעין שבע, כיון שיש ספק האם חל צירוף ע"י ראיה ואין להכנס לספק ברכה לבטלה, אלא מותר רק לעשות צירוף לגבי קדושה וקדושה.

ו. אם עומדים על הכביש עשרה אנשים ומתפללים, חל צירוף של עשרה, אולם כיון שאין להם ספר תורה, וגם לא נחשב מנין קבוע, לא יאמרו ברכת מעין שבע, אולם מנהג ירושלים שאומרים מעין שבע גם במנין שאינו קבוע, וכן מנהג המקובלים ובן איש חי שאומרים מעין שבע גם במנין שלא קבוע²⁸.

הטור משמע כמו המשנ"ב שאומרים בעשרה מדין עדות ושלכן צריך לומר בעמידה כמו שעדים אומרים עדות בעמידה.

ועיין בספר בית מנוחה שכתב דאשה שאומרת ויכולו בין בתפילה בין אחרי התפילה, לא תאמר ויכולו בתור עדות, כיון שאין עדות לאשה, ועיין בספר פתח הדביר (סימן רסח סק"ז) שחלק עליו, דאם נאמר לאשה לא תאמר בתורת עדות, א"כ נצטרך להקפיד שאשה לא תאמר עם איש וגם קטנים לא יאמרו עם אנשים, והלא מעשים בכל יום שקטנים בני יב אומרים ויכולו בבית הכנסת עם הגדולים, ולכן פסק שאשה יכולה לומר ויכולו בתורת עדות וגם איש יחיד יכול לומר ויכולו בתורת עדות, דלא כהט"ז, כיון דהוי עדות על דבר מפורסם בכל העולם עכ"ד, וכן פסק כף החיים (סימן רסח, לו).

ונראה דלפי מה שפסקו הט"ז ומשנ"ב שיחיד לא יאמר בתורת עדות, וכן שראוי להדר לומר ויכולו ב' גברים ביחד, לפי"ז נראה דאשה לא תאמר בתורת עדות, וכן איש שמתפלל בבית, עדיף שיאמר ויכולו אחרי התפילה עם איש אחר ולא יאמר עם אשתו, ומה שהקשה הפתח הדביר מדוע אומרים בבית הכנסת ויכולו ביחד עם ילדים, נראה ליישב פשוט, דאין צריך לומר ויכולו עם כל הגדרים של דיני עדות, שהלא צריך לומר הגדת עדות דוקא לפני ב"ד, ואילו שאומרים בבית הכנסת לא אומרים עדות לפני ב"ד, אלא צריך לומר ויכולו באופי של כח עדות, וכיון שב' גברים כשרים לעדות, א"כ כאשר ב' גברים אומרים ביחד ויכולו הרי זה נראה עדות, ואין צריך להקפיד על כל דיני פסולי עדות, ולכן ב' אחים יכולים לומר ביחד ויכולו אפילו שקרובים ופסולים לעדות, דכיון שכל אחד מצד עצמו כשר לעדות, יכולים לומר ב' קרובים ביחד, משא"כ אשה כיון שמופקעת לגמרי מכח עדות, לכן ראוי שאשה לא תאמר בתורת עדות, ולכן לא מקפידים שקטן לא יאמר עם גדולים, כיון דהוי פסול חיצוני, של נמצא קרוב ופסול, ואין צריך להקפיד על כל גדר פסולי עדות.

²⁷ שו"ע סימן רסח, ח.

²⁸ כתב משנ"ב (סימן רסח, כד) ז"ל, "בבית חתנים, פירוש כשמתפללין בביתם במנין וכ"ש אותן שמתפללין לפרקים במנין בבית, אבל כשיש קביעות על איזה ימים ויש ס"ת אצלם, וכמו בירידים דומה לבהכ"נ קבוע ואומרים" עכ"ל, מבואר מדברי משנ"ב שאם יש מנין קבוע כמה ימים עם ס"ת אומרים מעין שבע, ולפי"ז באופן שעושים מנין ברחוב, כיון שאין ספר תורה, לא יאמרו ברכת מעין שבע.

קריאת התורה

ז. ציבור שמתפללים במנין שנקרא "מנין מרפסות", לא יקראו בתורה, כיון שיש מחלוקת בין גדולי הפוסקים, ולפי הרבה מגדולי האחרונים לא חל צירוף ע"י שיש עשרה שרואים אלו את אלו, לכן אין להכנס לספק ברכה לבטלה.

ח. אם יש עשרה אנשים שעומדים ברחוב במרחק גדול אחד מהשני ומתפללים, לפי כל הפוסקים חל צירוף ביניהם, כיון שכל העשרה נמצאים באותה רשות, בציור זה מותר לקרוא בתורה עם ברכות, אולם אסור להעלות אנשים לתורה, כיון שאסור שהעולה לתורה יעמוד ליד הבעל קורא, משום סכנת הדבקות, ויש בזה סכנת נפשות, לכן רק הבעל קורא בלבד יעלה לתורה שבע פעמים ויברך שבע פעמים²⁹, ויש אפשרות אחרת שיעלו שבעה קרואים וכל אדם שעולה לתורה יקרא בעצמו את קריאת התורה, ולא יקרא הבעל קורא, ורק העולה לבד יעמוד ליד ספר התורה, ובכה"ג אין סכנת הדבקות.

להשלים במנחה את קריאת הבוקר

ט. ציבור שלא היה להם ספר תורה בשבת בבוקר והזדמן להם ספר תורה בשבת אחרי צהריים, יש אומרים שיכולים לקרוא לפני שקיעת החמה את הפרשה, ויעלו לתורה ז' קרואים ואח"כ יאמרו אשרי ובא לציון ואח"כ יקראו קריאת התורה של מנחה, ויש אומרים שיעלו רק ג' קרואים ויקראו את הפרשה של שבע הבא, ובשבת הבאה ישלימו את הפרשה של שבת שעברה³⁰.

ועיין בספר ארץ ישראל (וכן בלוח ארץ ישראל שבת שובה) שכתב שמנהג ירושלים לומר ברכת מעין שבע גם במנין שלא קבוע, וכן מנהג המקובלים כמבואר בבן איש חי (פרשת וירא אות י) וכף החיים (סימן רסח, נ).

²⁹ עיין שו"ע (סימן קמג, ה) שאם יש רק אחד שיודע לקרוא יעלה לתורה שבע פעמים ויברך שבע פעמים, ועיין משנ"ב (סקל"ג) שכתב שלפי הרמ"א שאפשר לקרוא לעם הארץ, יעלו שבעה קרואים ויברכו והש"צ יקרא, אכן בציור זה שיש סכנה שב' אנשים יעמדו אחד ליד השני, גם לפי הרמ"א יעלה הבעל קורא ז' פעמים ויברך ז' פעמים.

³⁰ עיין דגול מרבבה סימן קלה שפסק שאם לא קראו בשחרית, יכולים לקרוא את כל הפרשה במנחה וכן פסק שער הציון סימן קלה סק"ה. אכן בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן עא סק"ה) כתב ז"ל, "ועל אודות בני הכפר שהם מניין בצמצום ויום שבת בבקר שנאנס אחד מהם בחולי ולא בא לבית הכנסת ובמנחה אנס עצמו ובא והיה מנין, ונסתפקת אם במנחה יקראו הפרשה שלא קראו בבקר ויעלו ז' עולים ומפטיר, או יקראו ג' עולים כל הפרשה, ואשיבך על קנך דלדעתי הקצרה הדבר פשוט דבמנחה יקראו בפרשה הבאה ככל ישראל ג' עולים, ובשבת הבא יקראו שתי פרשיות ועמ"ש אני בעניי בס' הקטן ברכי יוסף סי' קל"ה אות ב' ומשם בארה" עכ"ל, מבואר מדברי החיד"א שחולק על הדגול מרבבה, ועיין בכף החיים (סימן קלה, ט) שהביא את מחלוקת הפוסקים, ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן טו) מש"כ בזה.

להשלים בשבת הבאה

י. ציבור שנאנס ולא קראו בתורה כמה שבתות, אחרי שנגמר האונס, משלימים רק את הפרשה האחרונה³¹.

יא. יש אומרים שדין זה שציבור שנאנס ולא קרא את הפרשה ישלים בשבת הבאה, דוקא באופן שהציבור התאספו ביחד והתפללו, אלא שלא שהיה אונס ולא קראו את הפרשה, אבל אם הציבור לא התאספו וכל אחד נשאר בביתו, לא ישלימו בשבת הבאה, כיון שלא חל עליהם כלל חיוב קריאת התורה, ויש אומרים שגם בציור שהציבור לא התאספו ביחד, ישלימו בשבת הבאה³².

שתים מקרא

יב. חולה שמתפלל בביתו ביחידות, חייב לקרוא שתים מקרא, אפילו שלא שומע קריאת התורה בציבור, דכיון שהציבור קוראים בתורה, גם יחיד חייב לקרוא, אבל אם היה אונס ורוב אנשי העיר לא קראו בתורה בציבור בשבת, אין חיוב לקרוא שתים מקרא באותה שבת³³.

³¹ כתב אור זרוע (ח"ב הלכות שבת סימן פה) ז"ל, "מעשה היה בקלוניא באחד שקבל בשבת הראוי לקרות פרשת אמור אל הכהנים ועיכב תפלה וקריאת תורה כל היום וכשהגיע [שבת] הבאה צוה ה"ר אליעזר בר' שמעון זצ"ל להתחיל בפרשת אמור אל הכהנים ולקרותה וגם בהר סיני הראויה להקראות באותה שבת, ושלא לדלג פרשה אחת מן התורה, לפי כי מימות משה רבינו נתקן לקרות התורה בפרשיותיה ולהשלימה בכל שנה ושנה כדי להשמיעה לעם מצות וחוקים ואין לך לומר כיון שעבר זמן קריאתה הלכה לה אותה פרשה, לפי כי אין קבע בפרשיות לקרות פרשה זו בשבת זו וזו בשבת זו, אלא כי כן נסדרו הפרשיות, וראיה לדבר שאם יארע יום טוב בשבת ודוחין הפרשה של אותה שבת מפני פרשה של יום טוב, הלא מיד בשבת הסמוכה ליו"ט חוזר למקום שפסק ולא אמרין הואיל ונדחית תדחה" עכ"ל.

מבואר מדברי אור זרוע שאם לא קראו את הפרשה צריך להשלים בשבת הבאה, וכן פסק הרמ"א (סימן קלה, ב), ועיין בשו"ת מהר"ם מינץ סימן פה שכתב דאין משלימים ג' פרשות, דאל"כ אין לדבר סוף, אלא משלימים רק את הפרשה של שבוע שעבר,

³² כתב בספר שער אפרים (שער ז אות לט) ז"ל, "כבר ביארנו בסעיף ט שאם בטלו הציבור

³³ איתא בגמ' (ברכות דף ח, א) אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו, וכן פסק שו"ע (סימן רפה, א). יש להסתפק אם היה אונס ורוב אנשי העיר לא קראו בתורה בציבור, האם יש חיוב על כל יחיד לקרוא שתים מקרא ואחד תרגום.

ועיין בתרומת הדשן (סימן כג; הובא בב"י סימן רפה) שכתב בשם רבינו חננאל שיסוד החיוב לקרוא שתים מקרא כדי שיהיה רגיל במה שהציבור קוראים, ולפי"ז יש מקום לומר שאם רוב הציבור נאנס ולא קראו בתורה, אין חיוב על כל יחיד לקרוא שתים מקרא, וכן משמע גם מלשון הגמ' להשלים פרשיותיו עם הציבור, והיינו אם הציבור קוראים צריך לקרוא.

לצאת במסיכה

יג. אין היתר של דרך מלבוש, לצאת עם מסיכה על הפנים ברשות הרבים, אבל מותר לצאת עם כפפות לרשות הרבים³⁴.

פרק ג

הלכות ט' קבין

א. אפילו שבטל החיוב של טבילת עזרא, מ"מ אנשי מעשה נוהגים לטבול טבילת עזרא, אנשי מעשה שאינם יכולים לטבול, רוחצין את עצמן בט קבין (משנ"ב סימן פח סק"ד)³⁵, בימים אלו שיש סכנה לטבול במקוה, ראוי שכל מי שחייב טבילת עזרא, ישפוך על גופו ט קבין של מים, "ט' קבין" היא

כתב ערוך השולחן (סימן רפה, ב) ז"ל, "ולא נודע לנו טעמו של דבר, והלבוש כתב כדי שיהא בקי בתורה ע"ש ואין זה מספיק כמובן, ונראה דהחיוב בתורה השמיעה והלימוד, כמו שאומרים בברכת אהבה לשמוע ללמוד, והנה השמיעה היא בשבת מס"ת כשרה כתובה כדת וכהלכה ולכן ילמוד מקודם בחומש ויעלה בקודש לשמוע מס"ת עכ"ל, מבואר מדברי ערוך השולחן שיסוד החיוב לקרוא שתיים מקרא כיון שיש בתורה חיוב לשמוע וללמוד, ומקיימים לשמוע ששומעים קריאת התורה וצריך גם ללמוד, ונראה שלפי הטעם של ערוך השולחן מסתבר שאם הציבור לא קראו בתורה, אין חיוב על היחיד לקרוא, משא"כ לפי הטעם של הלבוש שיסוד החיוב לקרוא שתיים מקרא שיהיה בקי בתורה, יש מקום לומר שיש חיוב לקרוא שתיים מקרא.

והנה יש מניין מיוחד שעושים בכותל המערבי, באישור, וקוראים בתורה, ויש להסתפק כיון שקוראים בתורה בציבור במקום אחד, האם זה מחייב את כל תושבי ארץ ישראל לקרוא שתיים מקרא, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א שגם אם עושים מנין אחד בכל עיר ועיר, אם רוב אנשי העיר לא קראו בתורה בציבור, מסתבר שאין חיוב לקרוא שתיים מקרא, אלא רק אם רוב אנשי העיר קראו בציבור, אז חל חיוב על כל בני העיר לקרוא שתיים מקרא.

³⁴ שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דכיון שמטרת המסיכה שהאדם לא ידביק אחרים ואינה מגינה על האדם שלובש לכן לא שייך בזה היתר של דרך מלבוש, אבל מותר לצאת עם כפפות, כיון שמטרת הכפפות לשמור על האדם עצמו שלא ידבק עכ"ד.

³⁵ איתא בגמ' ברכות דף כב א, "תנו רבנן בעל קרי שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור", ואיתא בגמ' בע"ב אמר רבא אמר רבא הלכתא בריא המרגיל וחולה המרגיל ארבעים סאה ובריא לאונסו תשעה קבין אבל לחולה לאונסו פטור מכלום.

כתב שו"ע (סימן פח, א) כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין, חוץ מבעלי קרי שהוציאו עזרא מכל הטמאים ואסרו בין בד"ת בין בק"ש ותפלה עד שיטבול, כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין. ואח"כ בטלו אותה תקנה, והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בד"ת ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין, וכן פשט המנהג עכ"ל, מבואר מדברי השו"ע שכאשר ביטלו תקנת עזרא של טבילה, ביטלו גם תקנת ט' קבין.

מידת נפח של 216 ביצים, יש מחלוקת מהו שיעור ט' קבין, לפי הגראח"נ השיעור 12,44 ליטר, לפי החזו"א 21,6 ליטר³⁶.

ב. צריך לשפוך על גוף האדם ט' קבין, אבל אם ממלא באמבטיה ט' קבין ונכנס בתוך האמבטיה וטבל בתוכה, לא יצא, בעת שפיכת הט' קבין על האדם, צריך לעמוד זקוף ושתי ידיו מונחים נגד לבו, ולא ידחק אותם בחיבוק הרבה, רק בריווח קצת כדי שיבואו המים גם שם, ויזהיר לשופכים עליו שישפכו כנגד גופו ממש³⁷, ויש אומרים שאין צריך להקפיד שהמים יגעו בכל המקומות שבגוף האדם, אלא צריך שכל המים הנשפכים יעברו נגד גופו וסביב לו³⁸.

ג. אם קבוע בקיר של המקלחת מוט שתלוי עליו הברז, עדיף שגוף האדם יעמוד מתחת לברז ולא יחזיק את הברז ביד, כיון שאם מחזיק את הברז ביד, המים לא מגיעים ליד שמחזיקה את הברז³⁹.

ד. נחלקו הראשונים האם צריך לשפוך את המים על הגוף בכח גברא, שיטת הראב"ד שצריך לשפוך ע"י כח גברא, שיטת האשכול וספר חסידים (סימן תתכח) שאין צריך לשפוך ע"י כח גברא, ולמעשה יש להקל שאין צריך לשפוך על הגוף בכח גברא, אלא יכול לעמוד תחת הברז של הדוש באמבטיה⁴⁰, וימתין ארבע דקות מתחת לברז, ונכון יותר שקודם יעמוד תחת הברז, ואח"כ יפתח את הברז⁴¹.

ה. גם לפי שיטות הראשונים שלא צריך לשפוך ע"י כח גברא, נחלקו גדולי הדור האם אפשר להטהר ע"י שפיכת ט' קבין באופן שעומד מתחת ברז של מקלחת, יש אומרים שמועיל⁴², ויש אומרים שלא מועיל, שכמו שלא מועיל לטבול בט' קבין שמחברים לקרקע, משום שצריך שהמים יתנתקו מהקרקע, דהיינו ששופך מים מתוך כלים, לכן לא מועיל ע"י מקלחת, כיון שהמים נשארו מחוברים לקרקע⁴³.

ו. אם רוצה לדעת כמה זמן בדיוק צריך לעמוד תחת הברז לדעת שודאי נשפך על גופו 21 ליטר, יש עיצה להניח מתחת לברז קופסת פלסטיק שמכילה ליטר אחד, ויבדוק כמה שניות מתמלאת הקופסא, וכפיל את הזמן כפול 21, עשיתי בדיקה בביתי, ולקח 15 שניות למלאות קופסא של ליטר אחד,

³⁶ ספר מידות ושיעורי תורה עמוד ש.

³⁷ משנ"ב (סימן פח סק"ד).

³⁸ אלף המגן על מטה אפרים סימן תרו סק"ג.

³⁹ שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א.

⁴⁰ עיין שו"ת שבט הלוי ח"א סימן כד שהביא את מחלוקת הראב"ד והאשכול, והכריע להקל שאין צריך כח גברא, ועיין בשו"ת מנחת יצחק שהביא את הספר חסידים.

⁴¹ עיין שו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן כא סק"ז.

⁴² שו"ת שבט הלוי ח"א סימן כד; שו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן כא, וכן מורה הגרמ"ש קליין שליט"א שמועיל שפיכת ט' קבין ע"י מקלחת והורה שיעמוד מתחת לברז חמש דקות.

⁴³ מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, (הובא בספר הלכות חג בחג ימים נוראים פרק כא הערה 62).

ולפי"ז מספיק לעמוד תחת הברז שלוש וחצי דקות, אולם אי אפשר ללמוד מזה לבית אחר, כיון שתלוי בכל בית לפי מהירות הזרימה של המים, ולכן כל אחד יבדוק בביתו וידע כמה זמן צריך לעמוד תחת הברז.

לטהר עצמו ברגל

ז. חייב אדם לטהר עצמו ברגל, בשנה זו אין אפשרות לטבול במקוה לכבוד חג הפסח, לכן ראוי שכל אדם ישפוך על עצמו ט' קבין לכבוד הרגל, ואם רוצה לצאת ידי חובה לפי כל השיטות, ימלא שלושה דליים שיש בהם 22 ליטר, ויבקש מאחד מבני ביתו שישפוך עליו בזה אחר זה, בלי הפסקה.

איבד את חוש הטעם

ח. נחלקו הפוסקים בחולה שלא מרגיש טעם במאכל, האם יברך ברכה ראשונה על הנאת השביעה, או שלא יברך כיון שאין לו הנאת גרון, ויש להורות למעשה שיברך ברכה ראשונה על הנאת מעיו, אמנם בליל הסדר אם יאכל מרור ולא ירגיש שום טעם, לא יברך, כמו שבלע מרור לא יצא⁴⁴.

⁴⁴ יש להסתפק האם מברכים ברכה ראשונה, על הנאת גרון, או על הנאת השביעה, ונ"מ באדם שאינו מרגיש טעם באוכל, אבל אוכל בשביל הנאת מעיו, האם יברך ברכה ראשונה, וראיתי מובא שהסתפק בזה מרן הגרש"ז אורבך זצ"ל (ראה בספר הזכרון עיין בספר הזכרון צהר, אהל ברוך; עמוד ריב), ועיין ברא"ש (ברכות פ"ב סימן ו) שהטועם מאכל יותר מרביעית, אם פולט את המאכל, לא יברך ברכה ראשונה, כיון שלא נהנה הנאת מעיו, מבואר מדברי הרא"ש דעיקר חיוב ברכה ראשונה על הנאת מעיו, ועיין בב"י סימן רי שהביא את הרא"ש וכתב שעיקר חיוב ברכה ראשונה על הנאת מעיו, ולפי"ז נראה שחולה שלא מרגיש טעם באוכל, כיון שמרגיש הנאת שביעה, חייב לברך על המאכל ברכה ראשונה ואחרונה.

ועיין במחזיק ברכה (סימן רד סק"א; הובא בשערי תשובה סימן רד, יז) שהאוכל חלמון של ביצה לצחצח הקול, אפילו שלא נהנה בטעם אכילתו, מברך על הנאת השביעה, מבואר מדברי המחזיק ברכה שיש חיוב לברך ברכה ראשונה על הנאת השביעה, ועיין בספר ברכת הבית (שער א אות נה ובהגה אות נו) שהביא את המחזיק ברכה וכתב שאם לא מרגיש טעם באוכל, חייב לברך דוקא שהיה רעב ואכל ממנו עד ששבע לגמרי, אבל אם לא שבע, לא יברך באופן שלא מרגיש טעם באוכל, וביאר בהערה, שאם לא מרגיש טעם באוכל, וגם לא שבע לגמרי, אין כאן לא הנאת החיך ולא הנאת מעיו עכ"ד, ולענ"ד איני מבין דנראה שגם באופן שלא מרגיש הנאת החיך ואכל קצת, אפילו שלא שבע לגמרי, נראה שחייב לברך כיון שיש לו קצת הנאת מעיו, ואין צריך להגיע למצב שישבע לגמרי.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שחולה שלא מרגיש טעם באוכל, חייב לברך על הנאת השביעה, אולם בליל הסדר, אם לא ירגיש טעם כלל במרור לא יברך עכ"ד.

פרק ד

הלכות פסח בקורונה

להכשיר כלים בבית

א. יש הרבה זוגות צעירים שנאלצים השנה לראשונה לעשות פסח בבית, וחסר להם כלים לפסח, והשנה לא יהיה הגעלת כלים ציבורית, לכן נפרט איזה כלים אפשר להכשיר בבית, מזלגות וכפות שבלוע בהם טעם חמץ, אם רוצה להכשיר לפסח, יכול להכשיר לפני פסח בבית, ויכול להכניס את הסכ"ם לסיר של חמץ (כגון סיר שרגיל לבשל בו אטריות, פתיתים, קוגל), שעומד על האש, וראוי להקפיד שהסכ"ם יהיה אינו בן יומו, וגם הסיר שמגעיל בו יהיה אינו בן יומו⁴⁵.

ב. אם רוצה להכשיר לפסח סיר נרוסטה, או סיר אלומיניום של חמץ, יכול להכניס סיר קטן לתוך סיר גדול, ויכול להכניס חצי סיר ואח"כ להכניס את חציו השני, אבל אם רוצה להכשיר סיר גדול, צריך לעשות גדנפא (שו"ע סימן תנב, ו), אולם כיון שזהו מורכב, עדיף להכשיר בהגעלת כלים ציבורית, שיש להם דוד גדול, ויכול להכניס את כל הסיר לתוך הדוד, בשנה זו כיון שאין הגעלת כלים ציבורית, ראוי לקנות סירים חדשים למי שחסר לו סירים לפסח.

ג. אפשר להכשיר חצובה בבית, שידליק את הגז ויאחוז את החצובה עם צבת ויניח על האש שתי דקות, ויעביר את החצובה באש, ואח"כ יצפה בנייר כסף.

מכירת חמץ בטלפון

ד. אפשר לכתחילה למנות את הרב שליח למכור את החמץ דרך הטלפון, ואין צריך לצאת מהבית בזמן סכנה בשביל מכירת חמץ, בשנה זו, הרבה רבנים עושים מכירת יד בלבד ולא עושים מכירת שלכתחילה מי שרוצה להפטר מחיוב בדיקה, עדיף למכור ביום יג, אבל בשנה זו לכתחילה יש להקל לסמוך על מכירת יד, לפטור מחיוב בדיקת חמץ⁴⁶.

תענית בכור

ה. נהגו שהבכורים מתענים בערב פסח, ובזמננו פשוט המנהג שהבכור משתתף בסיום מסכת, ואוכל מסעודת הסיום, ואז מותר לאכול כל היום, כיון דאכילת סעודת מצוה של הסיום מבטל את הצום, יש ב' חלקים בשמחת סיום מסכת, א. המסיים לומד עם המשתתפים שורה אחרונה של המסכת

⁴⁵ עיין שו"ע (סימן תנב, א) שפסק שאם מגעיל לפני זמן האיסור, דהיינו ביום יד לפני שעה רביעית, אפשר להכשיר כלים לפסח בתוך סיר שבלוע בו חמץ, אפילו שהכלי בן יומו והסיר שמגעיל בו בן יומו, ועיין ביאור הלכה שפסק בשם הפר"ח להחמיר שהסיר והכלי יהיו אינו בן יומו.

⁴⁶ עיין משנ"ב (סימן תלו, לא) שהמנהג פשוט להקל שמכירת יד פוטרת מחיוב בדיקת חמץ, אלא שהמוכר ביום יג, שפיר עדיף טפי, ועיין בקונטרס דרכי הוראה להגרמ"ש קליין שליט"א שכתב שאפילו שהמשנ"ב כתב שעדיף טפי לעשות מכירה ביום יג להפטר מחיוב בדיקה, מ"מ למעשה נוהגים לכתחילה לסמוך על מכירת יום יד להפטר מחיוב בדיקה עכ"ד, ביאור הדברים דחיוב הבדיקה חל בליל יד על המקומות שיהיו שלו בפסח, ונראה שבשנה זו ודאי יש להקל בזה.

ונחשב כאילו שהמשתתפים למדו עם המסיים ביחד את כל המסכת. ב. המסיים עושה סעודה, והציבור משתתפים בסעודה או אוכלים מיני מתיקה לכבוד שמחת הסיום.

ו. נחלקו הפוסקים איזה חלק של הסיום גורם לבכור פטור מלצום, ויש ג' שיטות. א. יש אומרים שעיקר הפטור שהבכור משתתף ושומע את הקטע של הסיום, ולכן אם הבכור שמע את הסיום ולא אכל כלום מסעודת הסיום, מותר לאכול בביתו, וראוי שהבכור יבין את קטע הגמ' שנלמד בסיום, ואם הבכור לא היה במעמד הסיום, אפילו שהגיע לסעודה, חייב לצום (חיים לראש; בן איש חי; הליכות שלמה). ב. יש אומרים שעיקר הפטור מהצום שהבכור משתתף בסעודה, לכן אם הבכור השתתף במעמד הסיום ולא אכל בסעודה, חייב לצום, ואם משתתף בסעודת הסיום, מותר לאכול, אפילו שלא שמע את הסיום (שו"ת מהר"ם בריסק). ג. יש אומרים להקל בב' אופנים, שאם הבכור שמע את הקטע של הסיום ולא אכל, מותר לאכול, ואם השתתף בסעודה ולא שמע את הסיום גם מותר לאכול (חוט שני)⁴⁷.

⁴⁷ עיין הליכות שלמה (פסח עמוד קעט) דעיקר השמחה בשעת הסיום, ולכן אם הבכור שמע את הסיום, אפילו שלא אכל כלום בסעודה, מותר לאכול בביתו, ואם הבכור לא שמע את מעמד הסיום, אפילו שהגיע לסעודת הסיום, אסור לאכול עכ"ל, וכן דעת מרן הגריש"א (מובא בספר סידור פסח כהלכתו פרק יד הערה 14), ונראה בביאור הדברים שעיקר היר"ט של המסיים, משום השמחה דסיים את המסכת, וע"י דהשומעים משתתפים עם המסיים בלימוד של שורה אחת של סוף המסכת, הרי הם בגדר נטפל לעושה מצוה וכאילו גם המשתתפים סיימו את כל המסכת, אבל אם הבכור לא שמע את הלימוד של הקטע האחרון, לא נחשב יר"ט כלל כלפיו.

כתב בספר חיים לראש (הגר"ח פלאגי; בדיני סדר התענית אות ד) ז"ל, "ומ"מ הבכור האוכל שם יהיה דגמיר וסביר, דהגם שהוא לא למד המסכתא, יהיה בר הכי להבין מה שלומדים בעת הסיום המסכתא כשבאים לומר קדיש" עכ"ל, וכן כתב בן איש חי (פרשת צו אות כה) ז"ל, "ובסעודת סיום מסכתא אם הבכור גמיר וסביר להבין מה שאומרים בעת הסיום מותר לו לאכול שם, ועיין חיים לראש" עכ"ל.

מבואר מדברי החיים לראש ובא"ח שעיקר ההיתר של הבכור לאכול, ע"י שמשתתף בלימוד של הקטע האחרון של המסכת ומבין את הלימוד של סיום המסכת, נחשב כאילו גם השומע סיים את כל המסכת, ויש להוסיף עוד עפ"י דברי חז"ל (בראשית רבה פה) אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה, ונראה שעיקר השמחה של סיום, שהמסיים זוכה לשלימות של כל המסכת, לכן הלימוד של סוף המסכת הוא הלימוד הכי חשוב, כיון שע"י לימוד הקטע האחרון זוכה המסיים לשלימות של כל המסכת כולה, ונראה שע"י שהמשתתף שומע את לימוד הקטע האחרון, הרי הוא נטפל ללימוד כל המסכת ונחשב כאילו למד את כל המסכת ולכן צריך שהשומעים יבינו את הסיום, ולפי החיים לראש ובא"ח אם הבכור לא שמע את הסיום, אפילו שהגיע לסעודה, אסור לאכול.

ועיין בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"א סימן קלג) שפסק שבכור ששמע את הסיום ולא השתתף בסעודת הסיום, חייב לצום, ואם הגיע לסעודה, ולא שמע את הסיום, מותר לאכול, ועיין בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן ש; ח"ג סימן קיד) שהביא שכן הורה מרן בעל קה"י זצ"ל שאם הבכור השתתף

לשמוע סיום בטלפון

ז. לכתחילה צריך שהבכור יבוא למקום שעושים את הסיום וישמע את הסיום וגם יאכל מהכיבוד, בשעת הדחק, כגון בשנה זו, בכור ששומע סיום בטלפון מותר לאכול, וראוי שהבכור ישמע היטב את לימוד הקטע האחרון של המסכת ויבין את הלימוד, וכן יכול לשמוע סיום בשידור חי, אבל אי אפשר לשמוע סיום בשידור חוזר⁴⁸.

בסעודה מותר לאכול, אפילו שלא שמע את הסיום, ועיין בחוט שני (פסח עמוד נד) שיש ללכת לקולא בב' האופנים.

כתב משנ"ב (סימן תע סק"י) ז"ל, "ויש מקומות שנהגו הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת, מ"מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו, והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפניו המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואח"כ עושין סעודה" עכ"ל, מבואר מדברי המשנ"ב שראוי לשמוע את הסיום וגם להשתתף בסעודה, ומשמע מלשונו שהעיקר להשתתף בסעודה, והיינו משום שמותר לאכול בסעודת מצוה, וכיון שאוכלים בסעודת מצוה הרי"ז מפקיע את התענית.

⁴⁸ יש להסתפק אם הבכור שומע סיום בטלפון האם מותר לאכול בביתו, ויש לדון לפי ב' הדרכים שכתבנו מה עיקר הפוסט מלצום, לפי הדרך של החיים לראש ובא"ח שעיקר הפוסט שהבכור משתתף בלימוד של הקטע האחרון של המסכת, לפי"ז יש מקום להקל אם הבכור שומע בטלפון כאשר המסיים קורא את הקטע האחרון של הגמ' והבכור מבין את הלימוד, אבל אם נאמר שעיקר הפוסט מלצום שהבכור משתתף בסעודת הסיום, כמבואר בשו"ת מהר"ם בריסק, לפי"ז אם הבכור שומע את הסיום בטלפון ולא הביאו מהסעודה לביתו, ודאי חייב לצום, ויש להסתפק אם ישלחו לביתו של הבכור אוכל מסעודת הסיום, האם מותר לבכור לאכול.

ועיין משנ"ב (סימן תקנא, עה) שאפילו שמותר לאכול בשר בבית מילה בתשעת הימים, דוקא מי שמשותף בסעודת הברית, אבל מי ששולחים לביתו, אסור לאכול, ביאור הדברים שדוקא מי שאוכל במקום הסעודה של הברית נחשב סעודת מצוה, דהוי סעודה מיוחדת לכבוד הברית, אבל מי ששולחים לביתו, לא נחשב שאוכל מסעודת מצוה, ולפי"ז ה"ה בכור דשולחים לביתו מסעודת הסיום, לא נחשב שאוכל סעודת מצוה, אולם יש מקום שתענית בכור יותר קל מאיסור אכילת בשר בתשעת הימים.

ועיין בספר מעדני שלמה (מועדים עמוד ב) שכתב בשם מרן הגרשז"א זצ"ל דיש להקל בשעת הדחק לבכור שנאנס שיכול לשמוע סיום דרך הטלפון, ונראה דאזיל לשיטתו בהליכות שלמה שעיקר הפוסט מלצום שהבכור משתתף בלימוד הקטע האחרון של המסכת, ולכן בשעת הדחק התיר לבכור לאכול אם שומע את הסיום בטלפון, והיינו כיון דשמע את הלימוד של הקטע האחרון, נחשב דהשתתף בסיום, אבל אם נאמר דעיקר הפוסט שמשותף בסעודה, אם שומע בטלפון לא מועיל כלום.

ועיין בספר מועדי הגר"ח שפסק מרן הגר"ח ק שליט"א דבכור דשומע סיום בטלפון לא מועיל, ועיין בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן פג; ח"י סימן פ) שפסק שבשעת הדחק מועיל לשמוע סיום בטלפון

לאכול לפני הסיום

ח. יש אומרים שבכור שעושה סיום בעצמו בערב פסח אחרי התפילה, אסור לאכול לפני הסיום, ולכן יש להזהר לא לשנות קפה לפני התפילה, ויש מצדדים שמותר לבכור לאכול בבוקר לפני הסיום, כיון שכל היום הוא יו"ט שלו, אבל בכורים שלא עושים סיום בעצמם אלא משתתפים בסיום של אחר, אסור לאכול לפני ששמעו את הסיום⁴⁹.

ט. בכור שהשתתף בסעודת ברית מילה, מותר לאכול, בין במילה בזמנה, בין במילה שלא בזמנה⁵⁰.

בדיקת חמץ בבית הכנסת

י. יש חיוב על הגבאים לבדוק את החמץ שנשאר בבית הכנסת, ואפילו שלפי המצב כעת לא יתפללו בבתי הכנסת בחג פסח, חייבים לבדוק את החמץ, ויש שהציעו להשכיר את בתי הכנסת לגוי, לכל ימי פסח, להפטר מחיוב בדיקה⁵¹.

והוסיף שראוי שיביאו לבכור עוגה שחילקו בסיום, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שבכור ששומע סיום בטלפון נפטר מלצום, משום דאין צריך לדין שומע כעונה עכ"ד.

כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סימן קכו) ז"ל, "כתב שם שהמשתתף בסעודת סיום מסכתא בערב פסח אין צריך לאכול כזית, תמוה הלוא בפחות מכזית לא איבד תעניתו ולמה מותר לאכול, (ועיין בדברינו בח"ב סי' ר"י שכתבנו שצריך לאכול ככותבת, שבככותבת ביטל העינוי, אבל אם אוכל פחות מזה עדיין הוא מעונה, ואם ימשיך להתענות עדיין יהא בכלל מתענה), וכ"ש שתמוה מה שמוסיף להתיר בשעת הדחק להצטרף למסיימים ע"י שמיעה בטלפון בלבד, וצ"ע טובא" עכ"ל.

⁴⁹ עיין חוט שני (פסח עמוד נד) שאסור לבכור לאכול לפני הסיום, ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן דש) שמצדד שמותר לבכור לאכול מהבוקר, כיון שכל היום הוא יו"ט שלו, וכן פסק בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן פג) שמותר למסיים לאכול מהבוקר אבל לציבור מותר לאכול רק אחרי הסיום.

⁵⁰ כתב בן איש חי (פרשת צו אות כה) ז"ל, "ואם הבכור עצמו היה חתן או אבי הבן או סנדק מותר לאכול, ואין צריך לפרוע תעניתו אחר החג. אבל אם נזדמן לו פדיון שפודה את בנו אין לאכול. ויש נוהגים דהחתן מזמין את הבכורות לסעוד בו ביום אצלו בסעודת חתן, וכן אבי הבן בסעודת מילה, ואין אנחנו מוחין ביד הנוהגים בכך, מיהו אינו יכול להזמין הרבה אלא רק צמצום להשלים העשרה ולא יותר, ועיין ח"י עכ"ל.

ועיין בשו"ת נודע ביהודה (תנינא יור"ד סימן קסו) שפסק שאם עושים בערב פסח ברית מילה שלא בזמנה, אסור לבכורים לאכול בסעודה, אכן לפי מה שפסק משנ"ב לאכול בסעודת סיום מסכת, ה"ה מותר לאכול בסעודת מילה שלא בזמנה.

⁵¹ הנה יש שהציעו דכיון שנשאר הרבה חמץ בבתי כנסיות, והיות והשנה לא יתפללו בבית הכנסת בפסח, יש להשכיר את כל בתי הכנסת לגוי שהגבאים יפטרו מבדיקת חמץ, ושמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א דהוי ביזיון להשכיר בית הכנסת לגוי, אלא ילך הגבאי ביחידות ויבדוק את החמץ בבית הכנסת, ואפילו שכתוב בגמ' שמלאך המות נמצא בבית הכנסת, מ"מ כיון שהולך לקיים מצות בדיקת חמץ, שומר מצוה לא ידע דבר רע עכ"ד, ונראה להוסיף שיותר ראוי שיכנסו ב' ביחד וישמרו מרחק

שריפת חמץ בבית

יא. משפחה שיש להם בדירה מרפסת פתוחה, יכולים לשרוף חמץ בבית, יניח כזית לחם בתוך קופסת שימורים וישרוף במרפסת, ושאר החמץ יכול לפורר באסלה, משפחה שאין להם מרפסת פתוחה, יפורר את החמץ באסלה, ולא יצא לרחוב לשרוף את החמץ.

מתפלל ביחיד האם מברך על הלל בליל הסדר

יב. לפי שיטת השו"ע (סימן תפז, ד) בליל הסדר אומרים בבית הכנסת הלל בציבור עם ברכה, אחרי שמ"ע של ערבית, אולם אדם שמתפלל בליל פסח ביחידות, נחלקו הפוסקים האם יאמר הלל עם ברכה, יש אומרים שיאמר הלל עם ברכה (ברכי יוסף סימן תפז סק"ח; כף החיים סימן תפז לח), ויש אומרים שלא יאמר הלל עם ברכה, משום דהלל בליל פסח הרי הוא חיוב על הציבור⁵², לפי שיטת הרמ"א גם בציבור אומרים בליל הסדר בבית הכנסת הלל בלי ברכה, ויש אשכנזים שנהגו לומר בציבור הלל עם ברכה⁵³.

מה נשתנה

יג. חולה שנמצא בבידוד, וישב לבד בליל הסדר, צריך לשאול את עצמו מה נשתנה, ויענה לעצמו עבדים היינו (שו"ע סימן תעג, ז), וראוי שיוציא בפיו ויפרש לעצמו את הנסים שעשה לנו השי"ת, כי ע"י הדיבור יתעורר ליבו⁵⁴.

יד. חולה שנמצא בבידוד, ויושב בליל הסדר בחדר לבד ואינו יושב באותו חדר עם כל בני הבית, ראוי להביא לפניו קערה עם ג' מצות, כדי שבזמן הסעודה יברך על לחם משנה, וגם כדי שיאמר את ההגדה על המצה, שהמצה נקראת לחם עוני, לחם שעונים עליו דברים הרבה, גם ראוי שיאכל כרפס, אפילו שעיקר הטעם שאוכלים כרפס לעשות שינוי שישאלו התינוקות, והחולה יושב לבד, אפ"ה ראוי שיאכל⁵⁵.

אחד מהשני, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דלא נחשב בזיון ויש להשכיר לגוי ויפטר מחיוב בדיקה עכ"ד.

⁵² מרן הגריש"א זצ"ל, מובא בהגש"פ על פי פסקיו, עמוד 21, ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שיחיד שמתפלל בבית בליל הסדר יאמר הלל עם ברכה אבל נשים לא יאמרו הלל עם ברכה.

⁵³ עיין בשו"ת תשובה מאהבה (הרב פלקלס; ח"א סימן צ) שמעיד שהנודע ביהודה אמר הלל עם ברכה בבית הכנסת בליל פסח, והחזו"א נהג לומר הלל בציבור בלי ברכה (דינים והנהגות פ"ז, כט; אורחות רבנו ח"ב עמוד פא).

⁵⁴ כתב החינוך מצוה כא, ז"ל, "וענין המצוה, שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהן, ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב" עכ"ל.

⁵⁵ יש להסתפק באדם שיושב לבד ועורך את ליל הסדר לבד, האם צריך לאכול כרפס, שהלא כל המטרה לאכול כרפס, לעשות שינוי שישאלו התינוקות וכיון שיושב לבד, מה הענין שיאכל כרפס.

מוריד הטל במוסף

טו. ביו"ט ראשון של פסח מתחילים לומר מוריד הטל, לפי שיטת השו"ע (סימן קיד, א) כל הציבור אומרים מוריד הטל בתפילת לחש של מוסף, וגם בשנה זו, ספרדי שמתפלל ביחידות, יאמר מוריד הטל בתפילת לחש של מוסף, לפי שיטת הרמ"א (סימן קיד, ג) הציבור אומרים בתפילת לחש של מוסף מוריד הגשם, ורק הש"צ אומר בחזרה מוריד הטל, במנחה כל הציבור מתחילים לומר מוריד הטל, בשנה זו, אשכנזי שמתפלל בביתו מוסף ביחידות, אם מתפלל אחרי שכבר גמרו המנינים של הנץ, יאמר מוריד הטל בתפילת מוסף⁵⁶.

ספירת העומר

טז. היות ולפי המצב בחול המועד יתפללו ביחידות, צריך להזהר מאוד כל ערב לא לשכוח ספירת העומר, ולכן ראוי להתפלל ערבית מיד בתחילת הלילה ולספור מיד אחרי התפילה, ואם לא יכול להתפלל מיד בתחילת הלילה, וירא שישכח לספור, מותר לספור לפני שהתפלל.

לשמח אשתו ובני ביתו

יז. יש מצוה מיוחדת לשמח את אשתו ובני ביתו ברגל, בפרט בעת כזאת שכל בני הבית סגורים בבית, אין יוצא ואין בה, מוטל על בעל הבית ליצור בבית אוירה טובה של שמחה, וכיון שיש חיוב על האיש לקנות לאשתו בגדי צבעונים או תכשיטים, וכעת כל החנויות סגורות ואין אפשרות לקנות, ראוי שהבעל יתן לאשתו בערב החג כסף סגור במעטפה מיוחדת עבודה, שתקנה מתנה אחרי שיעבור חמת המציק, ונחשב ששימח את אשתו ברגל.

ועיין בספר שיחות מוסר (הגר"ח שמולאביץ; מהדורת תשס"ד; מאמר סו) שכתב שחז"ל תקנו לאכול כרפס ולסלק את הקערה הכל כדי שישאלו התינוקות, ואם יושב לבד, עושה לעצמו, והרגשתו מתחדשת ומתרעננת בקרבו על"ד, ונראה בביאור הדברים דע"י שעושה שינויים, מתעורר בעצמו להבין שלילה זה הוא לילה מיוחד ושונה מכל הלילות. ועיין בספר משולחן רבי אליהו ברוך (עמוד קלב) שכתב להוכיח שגם אדם שיושב לבד צריך לאכול כרפס, שהלא מבואר בשו"ע (סימן תעג, ז) שאם יושב לבד ישאל את עצמו מה נשתנה, ואחד מהשאלות שבלילה הזה אנו מטבילין שתי פעמים, א"כ מוכח שגם אדם שנמצא לבד צריך לעשות לטבל ב' פעמים.

⁵⁶ עיין משנ"ב (סימן קיד טז) שיחיד שמתפלל מוסף ביו"ט ראשון של פסח בביתו, יתפלל מוסף לפני שמתפללים בקהילות, אבל אם יש צד שכבר התפללו מוסף בקהילות, יאמר מוריד הטל בתפילת לחש של מוסף, ולפי"ז נראה דכיון שגם בימים אלו בתקופת המגיפה, עושים מנין בכותל המערבי, וגם עושים הרבה מניני מרפסות, יחיד שמתפלל בביתו מוסף, יאמר מוריד הטל.

פרק ה

דין מגיפה

א. מעיקר הדין כיון שהוחזק חולי בעיר ויש הרבה אנשים חולים, אפילו אם מת אדם אחד מחמת החולי, היה צריך לגזור תענית על כל העיר, אלא שבזמננו לא גוזרים תענית בזמן מגיפה⁵⁷.

להכנס לבית הכנסת

ב. בימים אלו שיש מגיפה גדולה, ולא מתפללים בציבור בבית הכנסת, ראוי לא להכנס לבית הכנסת, ויש להודיע לגבאים שלא יכנסו, כיון שמלאך המות מפקיד כליו בבית הכנסת, אם הגבאים מוכרחים להכנס, רצוי שיכנסו שתים ביחד, וישמרו על מרחק אחד מהשני, ולא יכנס אדם אחד לבד⁵⁸.

⁵⁷ עיין שו"ע סימן תקע"ו סעיף ה ומשנ"ב סק"ח, ועיין משנ"ב סק"ב שבזמן הזה לא גוזרים תענית בזמן מגיפה.

⁵⁸ איתא בגמ' (ב"ק דף ס, ב) "ת"ר דבר בעיר, אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת, שמלאך המות מפקיד שם כליו, וה"מ היכא דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו ביה עשרה", מבואר מדברי הברייתא שאם לא מצלו עשרה, מלאך המות מפקיד כליו, ועיין בשטימ"ק שכתב ז"ל, "כן לענין מלאך המות בשעת הדבר אין מביא עמו כל כליו, שכבר ניתנה רשות להשחית ולחבל בנקל והוא מפקידם במקום אחר והולך לו, ואומר התלמוד דמסתמא בבית הכנסת הוא מפקידם, הילכך אומר אל יכנס אדם בבית הכנסת" עכ"ל, ולכן יש להזהיר את הגבאים והציבור שלא יכנסו כלל לבית הכנסת בימים אלו, וצ"ב מה הסיבה שמלאך המות מפקיד כליו בבית הכנסת.

ועיין בשו"ת הרשב"ש (סימן קצה) שהביא את הגמ' בב"ק וכתב, ז"ל, "וכונת זה המאמר הוא, שבית הכנסת שאין שם מלמדי תנוקות ראויים הם לעונש, וכמו שאמרו בפ"ב דשבת בעון ביטול תורה בנים מתים, שנאמר לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו, ושהעולם מתקיים בהבל פיהם, וכן בית הכנסת שאין מתפללין בו עשרה חייבים הם עונש, כמו שאמרו בפרק השולח ובפרק שלשה שאכלו כיון שהקב"ה בא לבית הכנסת ואינו מוצא שם עשרה מיד כועס, זהו כונת שמלאך המות מפקיד שם כליו, כלומר שזה מחייב מיתה, והתקנה היא שלא ילך יחיד אלא בצבור להתפלל ולחזור בתשובה, שתפלת צבור נשמעת" עכ"ל.

מבואר מדברי הרשב"ש שמבאר את הגמ' שמלאך המות מפקיד כליו בתור עונש על זה שלא באים להתפלל בבית הכנסת, וצ"ב הלא כיון שיש דבר בעיר יש סכנה לצאת מהבית, כמבואר בגמ' (ב"ק דף ס, ב) דבר בעיר כנס רגליך, שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ואומר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך, ולפי"ז צ"ב מדוע נענשים על זה שלא מתפללים בציבור, ונראה ליישב שדבר מגיע בעוון הדור, ולכן אפילו שבזמן של המגיפה אסור לצאת מפתח הבית בגלל הסכנה, מ"מ כיון שהסכנה מגיעה בעוון הדור, לכן יש תביעה על ביטול התפילה בציבור, אפילו שלמעשה אין אפשרות להתפלל.

יש להסתפק האם אפשר להכנס לבית הכנסת שתי אנשים ביחד, ויש לדייק מלשון הברייתא, ת"ר דבר בעיר, אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת, משמע שעיקר הקפידא שלא להכנס לבד, אבל שתים ביחד יכולים להכנס, אכן הריב"ש כתב ז"ל, "והתקנה היא שלא ילך יחיד, אלא בצבור, להתפלל

ולחזור בתשובה", ונראה שמבאר את הברייתא, שלא יכנס יחיד אלא דוקא בציבור, דהיינו להתפלל בציבור, אחרי שיעבור הסכנה, ונראה עכ"פ שאם הגבאים מוכרחים להכנס לסדר את התאורה, יכנסו ב' ביחד, ולא להכנס לבד, כיון שלפי פשוט לשון הברייתא, משמע שעיקר הקפידא לא להכנס יחיד, אבל בשעת הצורך ב' יכולים להכנס.

הגדרת דבר שמתו חמישית של אחוז אחד מתושבי העיר תנן (תענית דף יט, א) וכן עיר שיש בה דבר או מפולת אותה העיר מתענה ומתרעת, איזהו דבר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה, הרי זה דבר, פחות מכאן אין זה דבר.

כתב הרמב"ם (פ"ב מתעניות ה"ה) ז"ל, "ועל הדבר, איזה הוא דבר, עיר שיש בה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, היו בה אלף ויצאו ממנה ששה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, יצאו ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר, וכן לפי חשבון זה, ואין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל מניין אנשי המדינה לענין זה" עכ"ל. ועיין שו"ע (סימן תקע"ו, ב) שהעתיק את לשון הרמב"ם, ומקור הדברים נובע מדברי הברייתא (תענית דף כא, ב).

מבואר מדברי הרמב"ם ושו"ע שהסימן לקבוע האם יש דבר בעיר, אם בעיר של חמש מאות אנשים, מת אדם אחד, ובמשך ג' ימים רצופים מתו שלושה בני אדם, זהו הסימן שיש דבר בעיר, ביאור הדברים שאם מתו לפחות חמישית מאחוז מתושבי העיר זהו סימן לדבר, ולפי"ז עיר שיש בה מאה אלף תושבים, נחשב דבר רק אם מתו כל יום מאתיים בני אדם, ובמשך שלושה ימים מתו סה"כ שש מאות בני אדם, ועיר שיש בה מאתיים אלף תושבים, נחשב דבר רק אם מתו בשלושה ימים אלף ומאתיים בני אדם.

ומעתה לפי"ז טענו לומר דבזמננו שיש מגיפת קורונה בארץ ישראל, לא נחשב מגיפה, כיון שלא מתו בכל עיר כל כך הרבה בני אדם, ולכן מותר להכנס לבית הכנסת, ולא נחשב מגיפה לגבי כל דיני מגיפה, ונראה לענ"ד לומר שגם המגיפה שבזמננו נקראת דבר.

אסכרה

איתא בגמ' (תענית דף יט ב) ואסכרא בזמן שיש בה מיתה מתריעין עליה בזמן שאין בה מיתה אין מתריעין עליה, וכן פסק הרמב"ם (פ"ב מתעניות הלכה יג) ז"ל, "על החליים כיצד, הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה העיר, כגון אסכרה או חרחור וכיוצא בהן והיו מתים באותו החולי, הרי זו צרת צבור וגוזרין לה תענית ומתריעין, וכן חיכוך לח הרי הוא כשחין פורח, ואם פשט ברוב הצבור מתענין ומתריעין עליו, אבל חכוך יבש צועקים עליו בלבד" עכ"ל, ועיין שו"ע (סימן תקעו, ה) שמעתיק לשון הרמב"ם, יש להתבונן מדוע הרמב"ם ושו"ע לא כתבו לגבי אסכרה את התנאי שמתו ג' בני אדם בשלושה ימים.

כתב הריטב"א (תענית דף יט, א) ז"ל, "ועוד כתב הרב ז"ל שאם נפל חולי אחד בבני העיר לאנשים הרבה כגון אסכרה וכיוצא בהן ומתים מאותו חולי מתריעים ומתענין עליהם, ונפקא ליה לרב ז"ל מיהא דתניא לעיל ואסכרה בזמן שיש בה מיתה מתריעים עליה, ולא נתפרש בתלמוד גם בדברי הרב ז"ל כמה מתים ימותו ובכמה ימים אם הוא כעין דבר אם לאו, ונראה שבענין זה שהחולי נתפשט

בעיר כבר מכיון שמתו מחמת חולי זה עצמו ג' אנשים בין ביום אחד או יותר, מתענים ומתריעים עליו, ולא אמרו בדבר אותו שיעור אלא כשאין חולי שלהם שוה" עכ"ל.

מבואר מדברי הריטב"א דכל התנאי שמבואר בגמ' לגבי דבר שדוקא אם מתו ג' בני אדם בג' ימים, משום שמדובר בבני אדם שמתו סתם ולא ידוע מה סיבת המות ויש מקום לתלות את סיבת המוות במקרה, ולכן יש תנאי שדוקא אם מתו שלושה ימים ברציפות הוי חזקה, ביאור הדברים שהחזקה היא סימן לומר שמתו מחמת סיבה משותפת שיש דבר בעיר, אבל באסכרה, כיון שיודעים את סיבת החולי, לכן אם מתו ג' בני אדם, אפילו שמתו ביום אחד או במשך כמה ימים, מתענים ומתריעים, כיון שיודעים ברור שמתו כולם מחמת אותה סיבת המחלה.

ונראה להביא ראיה ברורה להריטב"א דמבואר בגמ' (תענית דף כא, ב) שלפי רבי מאיר שקירב נגיחותיו חייב, גם אם מתו ג' בני אדם ביום אחד הוי דבר, והנה יסוד הדין שקירב נגיחותיו חייב, משום שרבי מאיר סובר דשור שנוגח ביום אחד ג' פעמים, יש ראיה שהשור נגחן, ולכן ה"ה בג' בני אדם שמתו ביום אחד, יש ראיה לומר שכולם מתו מחמת סיבה משותפת של דבר, ולפי"ז באופן שידוע סיבת החולי אין צריך שימותו דוקא בג' ימים, אלא ה"ה אם מתו במשך כמה ימים, או שמתו ביום אחד, הוי ראיה שיש דבר.

והנה מצינו עוד חילוק בין דבר לאסכרה, דמבואר ברמב"ם ושו"ע לגבי דבר שאם מתו נשים או קטנים או זקנים אין זה סימן שיש דבר, משא"כ לגבי אסכרה או חולי לא הזכירו הרמב"ם ושו"ע שאם מתו נשים או קטנים לא מתענים, ונראה בביאור הדברים שדוקא לגבי דבר, אם מתו נשים או קטנים אין זה סימן לדבר, דכיון שנשים וקטנים הם חלופים מחמת טבעם, לכן יש אפשרות לתלות את סיבת המוות בחולשתם, ואין המוות מוכיח שיש דבר בעיר, משא"כ לגבי אסכרה, אם מתו נשים וקטנים מחמת אסכרה וגם התפשט החולי בעיר, שפיר מתענים, כיון שמדובר שיודעים שמתו מחמת חולי אסכרה, לכן אין שום חילוק האם מתו נשים וקטנים או שמתו גברים.

שו"ת דברי מלכיאל

כתב בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סימן צ) ז"ל, ועיקר נראה דרך הדבר שנזכר בש"ס שלא היה חולי מיוחד רק שהיו מתים אנשים פתאום יותר מכפי ההרגל. בזה צריך שיעור ג' בג' ימים לת"ק רגלי שזה מוכיח שהחזק הדבר ונשתנה האויר. וכ"כ הב"י סי' תקע"ו ע"ש. אכן החולי שנקרא אצלינו חלי רע. כיון שנראתה מחלה זו באיזה בני אדם ניכר שנשתנה ונתקלקל האויר. ואף שלא מתו החולים בכ"ז מה שנחלו הרבה בנ"א על מחלה זו מורה על שינוי האויר וקלקולו. ולזה נראה שאם חלו הרבה בנ"א על מחלה זו שפיר מיקרי שהחזקה מחלה זו. ויש לפטור מאבילות בשביל ביעתותא" עכ"ל.

מה מספר המתים להתענות על אסכרה

איתא בירושלמי (פ"ג דתענית ה"ה) "תני אסכרה כל שהוא שנים בדבר ואחד באסכרה, איתא חמי אסכרה כל שהיא ואת אמר הכין, לכן צריכה כשהתריעו על האסכרה והלכה לה, ואחר כך מתו שנים בדבר ואחד באסכרה", מבואר מדברי הירושלמי שאפילו אם מת אדם אחד באסכרה, מתענים על האסכרה.

כתב בשיירי קרבן על הירושלמי ז"ל, "כתב הריטב"א וז"ל כתב הרמב"ם שאם נפל חולי אחד לאנשים הרבה מבני העיר כגון אסכרה וכיוצא בהן ומתים מאותו חולי מתריעין ומתענים עליהם ונפקא ליה להרב ז"ל מהא דתניא ואסכרה בזמן שיש בה מיתה מתריעין עליה ולא נתפרש בש"ס גם בדברי הרב ז"ל כמה מתים ימותו ובכמה ימים אם הוא כעין דבר אם לאו, ונראה שבענין זה שהחולי נתפשט בעיר כבר מכיון שמתים מחמת חולי זה עצמו ג' אנשים בין ביום א' או יותר מתענים ומתריעין עליו, ולא אמרו בדבר אותו שיעור אלא כשאין חולי שלהם שוה ע"כ ותימא הרי מפורש כאן דאסכרה כל שהוא ואפילו מת אחד מתריעין עליו, וכן משמע לשון הברייתא השנויה בבבלי וז"ל וצ"ע עכ"ל. מבואר מדברי השיירי קרבן שמוכיח מדברי הירושלמי שאפילו אם מת אדם אחד מהאסכרה וגם התפשטה המחלה מתענים עליה, דלא כהריטב"א.

כתב משנ"ב (סימן תקע"ו, יח) ז"ל, "אכן לפי מה שמבואר בב"י בשם הירושלמי מוכח דלענין אסכרה אפילו לא מת ממנה רק אחד מתענין עליו, ונראה דמ"מ דוקא כשירד חולי זה להרבה אנשים, אף שלא מת עדיין רק אחד מהן צריך להחמיר וכדמשמע לשון השו"ע אבל אי לא"ה לא ועיין בלח"מ שדעתו דבענין שימותו ממנה שני אנשים (ואשתמיטתיה דברי הב"י בשם הירושלמי וכן הריטב"א) עכ"ל. מבואר מדברי משנ"ב שאם מת אדם אחד בלבד והוחזק החולי בעיר להרבה אנשים מתענים עליו, ולפי"ז בבני ברק וכן בירושלים שיש בכל אחת יותר מאלף וחמש מאות חולים, מספיק שיש אדם אחד בכל עיר שמת מהחולי דנקרא אסכרה ומעיקר הדין צריך לגזור תענית, אלא שבזמננו לא גוזרים תענית שיש דבר, כמו שפסק משנ"ב (סימן תקעו, ב).

באיזה צורה הדבר ממית

כתב בית יוסף (סימן תקעו) ז"ל, "ויש לדקדק למה לא חילקו בין אם מתו שלשה מתים בשלשה ימים לחמש מאות רגלי למתו ביום אחד או בארבעה ימים, כשם שחילקו בדבר ואפשר דשאני דבר שהוא שינוי אויר הממית בלי שהיית זמן בחולי, וכל שאינו באותו ענין שמתו שלשה בשלשה ימים בעיר המוציאה חמש מאות רגלי אינו דבר קבוע אלא אקראי בעלמא ואינו עשוי להתעכב הילכך אין מתענין עליו וכבר כתבתי בסמוך מה שאמרו בירושלמי (פ"ג ה"ה) אסכרה כל שהיא עכ"ל. מבואר מדברי הבית יוסף כמו יסוד דברי הריטב"א אלא שמוסיף שתהליך המוות של דבר משום שיש שינוי אויר שגורם את המוות.

איתא בגמ' (ב"ק דף ס, ב) רבא בעידן רתחא הוי סכר כוי דכתיב כי עלה מות בחלוננו, וצ"ב מדוע רבא סגר את החלונות, כתב בשו"ת הרשב"ש סימן קצה ז"ל, "ואחר שנמשך הענין עד כאן אשוב לברר מה שכתבתי למעלה מפרק הכונס, רבה בעידן רתחא הוה סכר כווי דכתיב כי עלה מות בחלוננו, פירוש שרבה היה סובר מה שסברו הרופאים בזה כי האויר הנכנס מהחלון הוא יותר מזיק לפי שהוא נכנס דק והוא נכנס באברים עכ"ל, מבואר מדברי הרשב"ש שיש מות שנגרם ע"י האויר ולכן רבא היה סוגר את החלונות.

כתוב בפסוק (תהילים צא, ה, ו) לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם, מדבר באפל לילה מקטב יסוד צהרים, וכתב רש"י מחץ יעוף יומם שד המעופף כחץ, מדבר, ומקטב שמות שדים הם, זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים עכ"ל, מבואר מדברי רש"י שיש שדים מסוימים שמזיקים עם הדבר, ולפי רש"י ביאור הפסוק יסוד צהרים מלשון שד שמזיק בצהרים.

כתב אבן עזרא (תהילים שם) ז"ל, "מדבר כי רוב הדבר בלילה הוא, אם היתה הסבה קור ואם מחום יהיה ביום צהרים, וקטב כמו דבר והטעם כריתה אהי קטבך שאול, וטעם ישוד שישוד הרוחות ובא בשורק כמו ירון ושמה ויש אומרים כי ישוד מגזרת שדים" עכ"ל, מבואר מדברי אבן עזרא שמפרש את הפסוק שהדבר מזיק ע"י השתנות האויר, ומפרש את הפסוק שישוד הרוחות.

על איזה עבירה מגיע דבר

תנן (אבות פרק ה, ח) דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פירות שביעית חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה:

איתא בגמ' (שבת דף לג, א) בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא ובני אדם אוכלין ואינן שבעין ואוכלין לחמם במשקל דכתיב והבאתי עליכם חרב נקמת נקם ברית וגו' ואין ברית אלא תורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכתיב בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים וגו' וכתיב יען וביען במשפטי מאסו כו', תנו רבנן אסכרה באה לעולם על המעשר רבי אלעזר ברבי יוסי אומר על לשון הרע, מבואר כאן בדברי חז"ל שיש ב' דברים נפרדים יש דבר ויש אסכרה וכל אחד מגיע בתור עונש על דבר אחר.

מתי מלאך המות מפקיד כליו בבית הכנסת

יש להסתפק בדברי הגמ' (ב"ק דף ס, ב) שאם יש דבר בעיר מלאך המוות מפקיד כליו בבית הכנסת, האם זה דוקא אם יש דבר בעיר, או גם באופן שיש בעיר חולי שהתפשט בציבור ומתו ממנו בני אדם, גם בכה"ג מלאך המוות מפקיד כליו בבית הכנסת.

כתב שו"ע (אבהע"ז סימן ט, א) אשה שנשאת לשני אנשים, ומתו, לא תנשא לשלישי, שכבר הוחזקה להיות אנשיה מתים. הגה: "א דדוקא אם מתו מיתת עצמם, אבל אם נהרג אחד מהן או מת בדבר, או נפל ומת וכדומה, אינו כלום" עכ"ל, מבואר שאם הבעל מת מחמת דבר לא נקראת קטלנית.

כתב בשו"ת חוות יאיר (סימן קצז) ז"ל, "ולפי מה שכתבת שהחתן השני מת בחולי הראש שהיה אז מכה מהלכת ודובקת באם כן יש צד היתר דדמי למת בדבר שמייתי בהג"ה סי' ט' בא"ה דלא נחשב על ידו לקטלנית ונראה דלא דווקא דבר, ה"ה כל מכה וחולה המדבק ולולי קרא דנאמר מדבר באופל יהלך, אמינא דמלת דבר אינו מיוחד על מכת המגפה הידוע רק על כל חולה הממית ומדבק מאיש לאיש ומבית לבית, ובמשנה דתענית ארז"ל איזה דבר עיר המוציאה ת"ק רגלי וכו', ש"מ שכל מיתת בני אדם רבים בזמן קצר חוץ לטבע, נקרא דבר, וגם על זה אמרו דבר בעיר פזר רגליך, דזיל בתר טעמא משא"כ מלת מגפה אינו רק ענין מכה שענינה המגפה האמיתית שנולדה מכה עיפושית במקום אחד והיא ארסית ונמשכת לכל האברים והדמים כענין הנני נוגף גבולך [עיין פי' רש"י שם, וצ"ע לשון מגפה דגבי עגל ומרגלים לדרז"ל] וכמו כי יגוף שור שכל אלו אין פירושם רק הכאה ודחיפה במקום אחד מן הגוף, ולכן גבי מיתת הבהמות שאינם מדרכן להיות מכה מתראות במקום מיוחד נאמר דבר כבוד מאד. עכ"פ נראה דיש איזה חילוק ביניהם מדשני קראי בדיבוריהו גם מצלינן אתרווייהו כלה דבר ומנע מגפה.

פרק ו

הנהגות בזמן מגיפה

תפילה בעת צרה

א. יש מחלוקת ראשונים האם מצות תפילה היא מצוה מהתורה או מדרבנן, אבל בעת צרה, לכו"ע יש מצוה מהתורה להתפלל, בימים אלו זהו עת צרה גדולה, כל המתפלל מעומק הלב, מקיים מצות

וחכם אחד רצה לומר דדבר אחד הם רק מגפה קשה וכבד מאד כמ"ש ויהיו המתים במגפה כ"ד אלף והשבתי לו א"כ איפכא מיסתברא שבימי דוד נפלו מהבקר עד עת מועד ע' אלף איש ואמר ויתן ה' דבר וגו' אלא ע"כ אין לחלק ביניהם בזה"ע כ"ל.

מבואר מדברי חוות יאיר שכל מיתת בני אדם רבים בזמן קצר מחוץ לטבע נקרא דבר, ולפי"ז נראה דמה שכתוב בגמ' ב"ק שאם יש דבר בעיר, אל יכנס אדם יחיד לבית הכנסת, אי"ז דוקא באופן שיש דבר שמת אחד מתוך חמש מאות מתושבי העיר, אלא ה"ה אם הוחזק חולי בעיר ויש הרבה חולים, אפילו אם מת אדם אחד, נקרא דבר, וכיון שמעיקר הדין חייבים להתענות, ה"ה אין להכנס לבית הכנסת אם לא עושים תפילה בציבור.

דינים העולים:

א. אם מתו אנשים בעיר באופן פתאומי ולא ידוע מה סיבת המות, יש תנאי שדוקא אם מת אדם אחד מתוך מחמש מאות, ומתו שלושה בני אדם במשך ג' ימים, ולפי זה, בעיר גדולה שיש בה מאתיים אלף תושבים, רק אם מתו מאתיים תושבים כל יום, ובמשך שלושה ימים מתו שש מאות אנשים, נחשב דבר, ואם מתו פחות, תולים לומר שמתו במקרה ולא נחשב דבר, ודוקא אם מתו גברים אבל אם מתו זקנים או נשים וקטנים אין זה דבר.

ב. אם יש חולי שהתפשט בעיר וירד החולי על הרבה אנשים, אם מת אדם אחד בלבד, וידוע שמת מחמת החולי שמתפשט בעיר, צריך לגזור תענית על כל אנשי העיר, (שו"ע סימן תקע"ו ה, משנ"ב סק"ח), אולם בזמן הזה לא גוזרים תענית.

ג. אם יש דבר בעיר כנס רגליך (ב"ק דף ס, ב), יש מפרשים שהכונה שלא יצא לרחוב אלא ישאר סגור בבית (מהרש"א ח"א שם; תורת חיים). יש אומרים דמה שאמרו דבר בעיר פזר רגליך, לאו דוקא אם יש דבר, אלא כל מקום שמתים בני אדם מחוץ לדרך הטבע (שו"ת חוות יאיר סימן קצז).

ד. אם יש דבר בעיר ולא מתפללים בבית הכנסת בציבור, אסור להכנס לבית הכנסת שמלאך המוות מפקיד כליו בבית הכנסת (ב"ק דף ס, ב).

הלכה למעשה

בעיר בני ברק ובעיר ירושלים שבכל אחד מהם יש יותר מאלף וחמש מאות חולים בקורונה, ומתו כמה בני אדם, מעיקר הדין צריך לגזור תענית, אלא שבזמן הזה לא גוזרים תענית, ונראה כיון שצריך לגזור תענית, יש מקום לומר דנחשב שיש דבר בעיר ואסור להכנס לבית הכנסת, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דשומר נפשו ולא יכנס לבית הכנסת בזמננו עד שיעבור המגיפה.

עשה מהתורה להתפלל, וכיון שיש הרבה חולים בכלל ישראל, יש חיוב מיוחד לבקש רחמים על כל הדור.⁵⁹

פיטום הקטורת

ב. ראוי להקפיד לומר תהילים ופרשת פיטום הקטורת פעמיים ביום, בשחרית ובמנחה, שאמירת פיטום הקטורת היא סגולה להנצל ממגיפה.⁶⁰

ג. ראוי להקפיד מאוד לשמור על הגיינה, למנוע הדבקות של המחלה⁶¹, וכן יתאמץ לא להיות בצער אלא להשרות ולהשפיע בבית אורה של שמחה ורגיעות.⁶²

⁵⁹ איתא בגמ' (מכות דף יא, א) לפיכך אימותיהן של כהנים וכו' טעמא דלא מצלו הא מצלו מייתי והכתיב כצפור לנווד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא, אמר ההוא סבא מפירקיה דרבא שמיע לי שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו, מבואר שיש חיוב מיוחד על הכהן גדול לבקש רחמים על הדור.

⁶⁰ כתב רעק"א במכתב (נדפס בספר מכתבי רעק"א איגרת קמו) ז"ל, "ולומר אחר תפילה ערב ובוקר תהילים איזה מזמורים שיבחר מל"ת, ולומר בבוקר ובערב אחר פרשת התמיד בציבור, כל נוסח פרשת הקטורת אתה הוא שהקטירו כו', ולומר אח"כ הנוסח הרבון הנדפס במעמדות ביום א' אחר הקטורת" עכ"ל.

כתב ערוך השולחן (סימן תקעו, ט) ז"ל, "ומרבים בתפלות ובאמירת הקטורת וגוזרין תענית בפדיון ומחלקין לעניים ומרבין בצדקה [בזוהר בראשית דף ק': איתא דאמירת קטורת מעציר המגפה ושיקחו מ' אנשים יראי אלקים עשרה בכל רוח מהעיר ושיאמרו קטורת ויעשו כן ג' פעמים וכל העם יכנסו לבהכ"נ ויאמרו קטורת ע"ש" עכ"ל.

⁶¹ כתב רעק"א במכתב (נדפס בספר מכתבי רעק"א איגרת קמו) ז"ל, להיות נקי שלא להשהות טינוף וליכלוך בבית, ובכלל הזה להחליף איזה פעמים בשבוע כותונת מכובס ונקי" עכ"ל.

⁶² איתא בגמ' (ב"ק דף ס, ב) ת"ר דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים, דכיון דהיבא ליה רשותא מסגי להדיא שלום בעיר אל יהלך בצדי דרכים דכיון דלית ליה רשותא מחבי חבוי ומסגי.

בשו"ת הרשב"ש סימן לז כתב ביאור מחודש בדברי הברייתא, ז"ל, "מה שאמרו ג"כ דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרכים, שלום בעיר אל יהלך אדם בצדי הדרכים, הכונה בזה כי בשעת הבריאות צריך אדם להשוות הנהגתו ולאחוז במצוה במאכלו ובמשקלו ובמלבושיו ובשינתו ובקיצתו בהקרתו ובהעצרו וברחיצתו ובאור המקיף בו ובתנועתו ובמנוחתו ובתנועותיו הנפשיות, כלומר בשמחתו ובאנחתו בכעסו וברצונו ובשאר דברים ההכרחיים לגוף האדם ללכת באמצעם לא ריבוי ולא מיעוט, אבל בימות המגפה צריך להזהר בתכלית השמירה, ושיוסיף בהנהגתו לנקות המותרים, ושלא להרבות במזון, ושיאכל דברים טובי האיכות ומעטי הכמות, וירבה המנוחה וירחיק היגיעה, וירבה מהמנוחים הטובים, וירחיק האנחה וירבה השמחה, כל זה בקצה אחד מהקצוות ולא יספיק בזה

לא להזכיר את שם המחלה

ד. יש אומרים שראוי לא להזכיר שם של מחלה מדבקת, אלא יאמר "הנגיף", או יאמר "מחלה מדבקת", ולא יזכיר את שם המחלה⁶³.

המצוה בלבד, וזהו אל יהלך אדם באמצע הדרכים אלא בקצה האחרון, וכל זה הוא ענין טבעי עכ"ל, מבואר מדברי הרשב"ש שבזמן מגיפה צריך להרבות את השמחה.

וכן כתב רעק"א במכתב הנ"ל, ז"ל, "שלא לדאוג ולהרחיק כל מיני עצבות" עכ"ל, וכן כתב הגרמ"ש קליין שליט"א (מכתב כג אדר תש"פ, אות ה) ז"ל, "תפקיד כל אחד לעבוד את השי"ת בשמחה, ולהביא שמחה בבית אצל האשה והילדים, כי צדיקים אמרו על הפסוק "כי בשמחה תצאון", בשמחה אפשר לצאת מכל הצרות, וזו סגולה בדוקה שלא לחלות, ומי שח"ו כבר חלה, הרי זו סגולה בדוקה להבריא במהרה" עכ"ל.

⁶³ איתא בגמ' (נדרים דף מא, ב) א"ר יוחנן בורדס אין מבקרים ואין מזכירין שמו מ"ט א"ר אלעזר מפני שהוא כמעין הנובע, וא"ר אלעזר למה נקרא שמו בורדס שהוא כמעין הנובע, וכתב רש"י שם ז"ל, "מפני שהוא כמעין הנובע, שקופץ מזה לזה ויש בו סכנה להזכירו" עכ"ל, מבואר שיש סכנה להזכיר מחלה מדבקת, יש להסתפק האם יש סכנה לא להזכיר דוקא בורדס, או שיש סכנה להזכיר כל מחלה מדבקת.

כתב בן יהוידע (נדרים שם) ז"ל, "נראה הטעם שאין מזכירין שמו, כי על כל מין חולי יש ממונה בפני עצמו, ואלו הממונים על חולי זה של ברדס מידתם להתפעל בשומעם שם החולי הזה מפני בני אדם, שאז יכבידו החולי על כל אותם בני אדם שהם חולים בו, וכאשר תמצא לחז"ל שאין דרכם להזכיר שם הצרעת בפירוש, אלא קורין לחולי הצרעת בשם דבר אחר, וכמו שאמרו, אכילת בשר ודגים ביחד קשה לדבר אחר, והיינו טעמא היא משום הכי, ומה שכתב רש"י שקופץ מזה לזה, נראה דמדמהו לחולי הדבר, דכתיב ביה ידבק בך הדבר, שהוא חולי המדבק בר מינך" עכ"ל.

מילואים

פרק א

צירוף עשרה למנין ע"י ראיה

דברי שו"ת הרשב"א

כתב שו"ת הרשב"א (ח"א סימן צו) ז"ל, "שאלת על מה שסמכו בכל גלילותינו שיהא שליח צבור עומד בתיבה שהיא גבוהה עשרה ורחבה ארבעה ושיש לה מחיצות גבוהות, ומוציא את הרבים בתפילה ועונין אחריו קדיש וכל דבר שבקדושה.

תשובה כל מה שאמרו (עירובין דף צ"ג) בקטנה שנפרצה במלואה לגדולה, לא אמרו אלא בבתי מוחלקים, לפי שזה בפני עצמו לתשמישו וזה בפני עצמו לתשמישו כו', אבל התיבה עם היותה גבוהה ורחבה ובעלת מחיצות, לא לתשמיש בפני עצמה עומדת אלא לתשמיש בית הכנסת ורגלי בית הכנסת בתיבה.

עוד אני אומר שאפשר לומר שכל שרואין אלו את אלו כאילו הן בבית אחד דמי ומצטרפין, ודומיא דזימון של ברכת המזון דתנן (ברכות דף נ, ב) שתי חבורות שהיו בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון, ולא תימא דוקא בבית ממש, דבית אחד היינו בירה אחת. וכמו שאמרו דקרו לבירה בית. וכן מבית לבית האמור בפסחים דהיינו מבירה לבירה אחרת" עכ"ל, מבואר מדברי הרשב"א ב' סיבות מדוע תיבה אינה מפסקת. א. משום שהתיבה עומדת לתשמיש בית הכנסת לכן אינה נחשבת רשות בפני עצמה. ב. כיון דהש"צ והציבור רואים זה את זה, מצטרפים ע"י ראיה.

דברי בית יוסף ושו"ע

כתב בית יוסף (סימן נה) ז"ל, "כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל בענין צירוף התיבה שמצטרף החזן להשלים לעשרה ראיתי מי שמפקפק בזה שנראה שהתיבה היא כמו עליה ואינו מצטרף, אבל נראה שהיא בטילה לגבי בית הכנסת שאינה אלא כמו תשמיש בית הכנסת והיא כהלך ועפר שהוא בבית הכנסת גבוה שמצטרף והנה המחיצות שיש לתיבה אינו אלא לנוי לא להבדל מחיצה בפני עצמה וכך נהגו העם הנה עכ"ל, וכן כתב הרשב"א בתשובה (ח"א סימן צו) שהטעם מפני שאע"פ שהיא גבוהה עשרה ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות, אינה עומדת לתשמיש בפני עצמה אלא לתשמיש בית הכנסת ורגלי בית הכנסת בתוכה. וסמ"ק כתב בסימן רפ"ב גבי חמשה ששרויין בטרקלין אם יש ביניהם מחיצות המגיעות לתקרה צריך עירוב לכל אחד ואחד אין מגיעות לתקרה עירוב אחד לכולן דמכאן יש לסמוך לענין השלמת עשרה לתפלה דלא הוי הפסקה אותן מחיצות העומדות סביב סביב לבימה שקורין אולמבר"א וכן באותם המחיצות העומדות מימין ושמאל לתיבה אף על פי שהן גבוהות עשרה, כיון שאינן מגיעות לתקרת הגג מותרות עכ"ל.

יש לדייק שהבית יוסף העתיק רק את הטעם הראשון שכתב הרשב"א ולא העתיק את הטעם השני שחל צירוף ע"י ראיה, מוכח שלא הסכים עם הרשב"א.

כתב שו"ע (סימן נה, יט) ז"ל, "ש"צ בתיבה ותשעה בבהכ"נ, מצטרפין, אף על פי שהיא גבוהה י' ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות י', מפני שהיא בטלה לגבי בית הכנסת, ויש מי שכתב דהני מילי

כשאין המחיצות מגיעות לתקרת הגג עכ"ל, הנה השו"ע הביא רק את הטעם הראשון של הרשב"א ולא הזכיר את הטעם השני, ועוד מוכח מהמשך דברי השו"ע שכתב שאם המחיצות מגיעות לתקרת הגג הש"צ אינו מצטרף, א"כ מוכח דלא חל צירוף ע"י ראייה. ועיין בשיירי כנסת הגדולה (סימן נה, יט) ומאמר מרדכי (סימן נה, יד) ושו"ת זרע אמת (או"ח סימן י) שכתבו להוכיח מדברי הבית יוסף והשו"ע דלא סמך על דברי הרשב"א, מזה שלא הביא את הטעם השני שכתב הרשב"א.

כתב שו"ע (סימן נה, יד) מי שעומד אחורי בהכ"נ וביניהם חלון, אפילו גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ארבע, ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה עכ"ל, וצ"ב מדוע אם מראה את פניו מהחלון מצטרף. ועיין בפרי חדש (סימן נה, יג) וכן בפמ"ג (סימן נה, א"א יב) שביארו את שיטת השו"ע דפסק כמו שיטת הרשב"א שמועיל צירוף ע"י ראייה, אכן קשה מדברי השו"ע (סימן נה, יט) שכתב דש"צ שעומד בתיבה מצטרף כיון שהתיבה בטילה, ומדוע לא כתב כיון דהש"צ רואה את הציבור, וזהו באמת הטעם השני שכתב הרשב"א לגבי תיבה והשו"ע הביא רק את הטעם הראשון של הרשב"א, ועיין בפר"ח ובפמ"ג שהקשו כן וכתבו דשו"ע בסעיפים טז, יז, יח, יט איירי בציור שאין רואים אחד את השני.

אכן קשה מאוד על דרכם של הפר"ח ופמ"ג שהלא מבואר בשו"ע בסוף סעיף יט שאם המחיצות של התיבה מגיעות עד התקרה הש"צ אינו מצטרף, וקשה מדוע השו"ע לא חילק שאם הש"צ רואה את הציבור, הרי הוא מצטרף עם הציבור גם באופן שהמחיצות מגיעות עד התקרה, ועוד קשה כיון שמקור ההלכה של סעיף יט נובע מהרשב"א, והלא הרשב"א מדבר בציור דהש"צ רואה את הציבור מהתיבה, א"כ איך אפשר לומר דשו"ע מדבר בציור אחר מהרשב"א וסותם את הדברים.

ושמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שדוחק גדול להעמיד את דברי השו"ע בסעיף יט בציור שהש"צ והציבור לא רואים אחד את השני, וגם דוחק להעמיד את כל הדין של חצר קטנה וגדולה שלא רואים אחד את השני, ולכן נראה דשו"ע פסק דלא כמו הרשב"א שמועיל צירוף ע"י ראייה, ומה שפסק בסעיף יד שיחיד שמראה פניו מצטרף, נראה דאיירי שמכניס ראשו לחלון ולכן מצטרף דנחשב שנכנס בתוך בית הכנסת, אבל באמת השו"ע סובר שלא מועיל צירוף ע"י ראייה עכ"ד.

ועיין במהריק"ש (סימן נה) וכן במאמר מרדכי (סימן נה, יד) וכן בשו"ת זרע אמת (או"ח סימן י) וכן בשו"ת חקרי לב (ח"א סימן כז) וכן בשו"ת משכנות יעקב (או"ח סימן עה) וחיי אדם (כלל ל, א) וכף החיים (סימן נה, עה) שכולם מבארים את דברי השו"ע בסעיף יד, דמה שכתב שיחיד שמראה פניו מצטרף, איירי דוקא בציור שמכניס ראשו בתוך החלון, אבל ראייה בלבד אינה מצרפת, אכן עיין במחזיק ברכה (סימן נה סק"ח) שכתב בשם הבית דוד שמבאר את השו"ע דאיירי שמראה פניו בלבד, וכן נקט המחזיק ברכה בשיטת השו"ע.

הוראת הגרמ"ש קליין שליט"א למעשה

שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמורה למעשה שעדיף לא לעשות מנין ע"י צירוף של מרפסות, משום ג' סיבות. א. השיירי כנסת הגדולה (מובא בשערי תשובה סקט"ו) והגר"א פסקו שלא חל צירוף ע"י ראייה. ב. גם אם נאמר שחל צירוף ע"י ראייה, עיין בספר ערוך השולחן (סימן נה, כ) שמועיל צירוף רק באופן שיש תשעה ומצטרף עוד אחד ע"י ראייה, כמו הציור של השו"ע בסעיף יד, אבל אין ראייה מדברי השו"ע שאפשר לעשות צירוף באופן שכל העשרה מחוברים רק ע"י ראייה, הבו דלא להוסיף עלה. ג. עוד כתב ערוך השולחן (סימן נה, כ) שמועיל צירוף רק ליחיד שעומד ברחוב ומראה

פניו בחלון, אבל יחיד שנמצא ברשות אחרת לגמרי לא מועיל צירוף ראייה, ועיין במשנ"ב (סימן נה, נב) שחולק על ב' החידושים של ערוך השולחן ופסק שמועיל צירוף ראייה גם בב' רשויות נפרדות, אכן עיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן כ) שנקט להלכה כמו ערוך השולחן שלא מועיל צירוף של ראייה בב' רשויות נפרדות, ולפי"ז כמה שכנים שכל אחד נמצא בביתו, לא חל צירוף ע"י ראייה, ולכן אפילו שלפי הפמ"ג ומשנ"ב אפשר לעשות מנין ע"י צירוף של ראייה, נראה למעשה שעדיף לא לעשות מנין עכ"ד.

דברי שו"ת הרשב"ש

כתב בשו"ת הרשב"ש (סימן לז; מובא בגליון רעק"א לשו"ע סימן קצה) ז"ל, "שאלת פעמים שהצבור באים לבית הכנסת יע"א ואינם משלימים לעשרה ובעזרת בית הכנסת יש קצת בני אדם, ואמר לכם מורה אחד דכיון שאותן שבבית הכנסת רואים את אלו שבעזרה משלימין לעשרה.

תשובה. נראה שהמורה בזה סמך על אותה ששנינו בפרק שלשה שאכלו שתי חבורות שהיו בבית א' בזמן שאלו רואין את אלו מצטרפים, וטעה בזה בשתיים. האחד שאלו אמר חמשה שהיו אוכלים בבית זה וחמשה בבית אחר בזמן שאלו רואים את אלו הרי אלו מצטרפים היתה ראייה לזה, אבל המשנה לא דברה אלא בשתי חבורות ובכל חבורה יש כדי לברך בזמן או בשם וכל חבורה היתה חייבת בפני עצמה בלי שום צירוף ואלו רצו לברך לעצמם וכל אחת היתה יכולה לברך לעצמה, אבל אלו החבורות רצו שאחד יברך לשתייהן.

ויש הפרש בין צירוף של תפלה ששאלתם לצירוף של ברכת המזון, שצירוף של תפלה ששאלתם עליו הוא שאתם רוצים להשלים מנין עשרה באותם שבחוץ, וצירוף ברכת המזון הנזכר במשנה הוא שבכל מקום יש כדי הצורך אלא שרוצים לפטור עצמם בברכת א' מן החבורות ובזה צירוף כל דהו סגי, משא"כ בצירוף של תפלה שאנו צריכים עשרה במקום אחד וליכא עכ"ל. מבואר מדברי הרשב"ש דלא חל צירוף עשרה למנין ע"י שרואים אלו את אלו, כיון שמקור הדין נלמד מזימון, וגם בזימון מועיל צירוף רק באופן שכבר חל חיוב זימון.

ביאור החילוק בין זימון לתפילה

צ"ב לפי שיטות הפוסקים שלא חל צירוף לתפילה ע"י ראייה, מדוע לגבי זימון חל צירוף ע"י שרואים אלו את אלו, ואילו לגבי צירוף עשרה למנין לא מועיל מקצת רואים אלו את אלו. ולכאורה נראה לומר בביאור החילוק שדוקא לגבי זימון מועיל צירוף, כיון שזימון אינו דבר שבקדושה, אלא יסוד דין זימון שחבורה שקבעו לאכול ביחד, מברכים ביחד, ואם יש ב' חבורות שרואים אלו את אלו, אפילו שאוכלים בב' בתים נפרדים, נחשב שאוכלים ביחד, ולכן צריך לברך ביחד, משא"כ לגבי אמירת דבר שבקדושה רק עשרה שנמצאים בבית אחד יכולים לומר דבר שבקדושה, ואילו ראייה אינה מחברת להחשיב שנמצאים בבית אחד. אכן קשה על דרך זו, שהלא צירוף של ראייה מועיל גם לגבי עשרה שיאמרו אלוקינו, והלא אמירת אלוקינו היא דבר שבקדושה, א"כ כמו שמועיל צירוף של ראייה, ה"ה יועיל צירוף לגבי תפילה.

כתב הרמב"ן (פסחים דף פה, ב) ז"ל, "אבל העומד חוץ לכותל המפסיק בין שני הבתים אין מצטרפין דדירין חלוקין אין מצטרפין לעולם, וגרסינן בהאי ענינא במסכת עירובין (דף צ"ב, א) אמתני' דתנן חצר גדולה שנפרצה לקטנה, גדולה מותרת קטנה אסורה מפני שהיא כפתחה של גדולה כו', למדנו ודאי לשתי בתים ושתי חצרות שאע"פ שפתוחות זו לזו מחיצתן מפסקת, הילכך לא מיתוקמא דר'

יהושע בן לוי אלא בחלל פתח או בקטנה שלפני הגדולה, לומר שהיחיד שבקטנה מצטרף לתשעה שבגדולה, אף על פי שהפתח מפסיק כשהוא נעול כו', אבל בשתי בתים ודאי אין מצטרפין לדברי הכל.

ואי קשיא לך הא דתנן (ברכות דף נ, א) שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו מצטרפין לזימון ואם לאו לא, אלא אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן, ואתמר בירושלמי ר' יונה ר' אבא בשם ר' זעירא לשני בתים נצרכא אמר ר"י והן שנכנסו בשעה ראשונה על מנת כן, דאלמא אפילו בשני בתים איכא צירוף, איכא למימר ההיא כיון שנכנסו מתחלה להיות רואין אלו את אלו ולהיות בחבורה אחת, כגון שאמרו ניזיל ניכול נהמא אדוכתא פלן, הוקבעו בכך לאכילה, אבל לענין תפלה בית אחד בעינן, שאין בתפלה קביעות חבורה" עכ"ל.

מבואר מדברי הרמב"ן שלגבי תפילה בציבור לא מועיל צירוף ע"י שיש עשרה שרואים אלו את אלו בב' בתים נפרדים, אפילו שלגבי זימון מועיל לפי הירושלמי, ומבאר את יסוד החילוק שלגבי אכילה יש קביעות של חבורה ואילו לגבי תפילה אין מושג קביעות של חבורה.

ועיין בשו"ת זרע אמת (או"ח סימן י ד"ה ומימלא) שכתב לבאר את החילוק מדוע מועיל צירוף של ראייה לגבי זימון ולא מועיל בתפילה, ז"ל, "עם כל זה לענין צירוף דרואין זה את זה ודאי לא דמו כלל אהדדי, לא לקולא ולא לחומרא, דהא בזימון הכל תלוי ברואין זה את זה, בין ברשות אחת בין בשתי רשויות, כמבואר בש"ס ובפוסקים בסימן קצה דאפילו ברשות אחת צריך שיהיו רואין זה את זה, ומשום הכי אף בשתי רשויות סגי ברואין זה את זה, ומצי למימר דהתם היינו טעמא משום דהתם תקון רבנן שיהיה הכל תלוי בהזמנה ובהיות חבורה אחת, לא שנא ברשות אחת, לא שנא בב' רשויות, לעולם איכא משום ברוב עם הדרת מלך, דזהו טעם הזימון כמש"כ הפוסקים, משא"כ לענין צירוף דתפילה, דהכל תלוי אם הם ברשות אחת, דאז הוא מחנה קדוש, דאכל בי עשרה שכינתא שריא לענין שיוכל לומר דבר שבקדושה, ומשום הכי כל כמה שהם ברשות אחת, אפילו אינם רואים זה את זה מצטרפים כו', אם כן מימלא מזה מסתעף דכשהם בב' רשויות, אפילו רואים זה את זה, יש לנו לומר ג"כ דאינם מצטרפים כיון דאינו ברשות אחת, באופן דקרי ביה ונקדשתי בתוך בני ישראל לומר דאכל בי עשרה שכינתא שריא" עכ"ל.

מבואר מדברי זרע אמת קרוב לדברי הרמב"ן שחיוב זימון נקבע בשם חבורה, וכל שרואים זה את זה, נקרא חבורה אחת, משא"כ לגבי תפילה בציבור, צריך עשרה שנמצאים ברשות אחת ועשרה שרואים אלו את אלו לא נחשב רשות אחת.

סיכום שיטות הראשונים

מצינו ג' ראשונים שדנים האם מועיל צירוף של ראייה לגבי תפילה, בשו"ת הרשב"א מסתפק האם מועיל או לא, בשו"ת הרשב"ש (ח"א סימן לז) מבואר דלא מועיל צירוף ראייה לגבי תפילה בציבור, וכן מבואר להדיא ברמב"ן (פסחים דף פה, ב) שלא מועיל, גם לפי הירושלמי שמועיל צירוף בזימון.

ביאור מחלוקת הרמב"ן והרשב"ש

מצינו ב' דרכים לבאר את החילוק מדוע בזימון מועיל צירוף של ראייה ואילו לגבי תפילה לא מועיל. הרשב"ש מבאר שגם בזימון מועיל צירוף רק באופן שבכל בית יש עשרה אנשים, ואז מועיל להצטרף ביחד, עשרה בבית זה ועוד עשרה בבית אחר, אבל אין מושג להצטרף חמשה ועוד חמשה, ולכן גם בתפילה לא מועיל צירוף, ונראה בביאור הדברים שהרשב"ש סובר שלגבי הדין שדבר שבקדושה

נאמר בעשרה, שם ציבור חל רק ע"י שיש עשרה באותה רשות ממש, ואין מושג צירוף ראייה לגבי דבר שבקדושה, דאפילו שרואים זה את זה, מ"מ אינם באותה רשות, ולכן רק באופן שבכל בית יש עשרה מועיל צירוף, דכיון שבכל בית חל השראת השכינה כיון שיש עשר בפני עצמם, מועיל צירוף שיאמרו זימון ביחד.

ונראה שהרמב"ן חולק בנקודה זו על הרשב"ש וסובר שמועיל צירוף בזימון אם יהיה חמשה בבית אחת ועוד חמשה בבית אחר ורואים זה את זה, וכן כתב להדיא בביאור הלכה סימן קצה שלפי הרמב"ן חל צירוף של חמשה ועוד חמשה, ונראה שהרמב"ן סובר דכיון שחל עליהם שם חבורה אחת מועיל גם לענין השראת השכינה, אלא שיש חילוק שלגבי אכילה חל שם חבורה ואילו לגבי תפילה בציבור לא חל שם חבורה.

פרק ב

האם לענות אמן על ברכה ששומע בטלפון או בשידור חי

יש להסתפק בשומע תפילה בציבור ברדיו, או בשידור חי, האם יכול לענות לקדיש וקדושה. כתב שו"ע (סימן נה, כ) ז"ל, "היו עשרה במקום אחד ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות, וי"א שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או עבודת כוכבים" עכ"ל, ועיין משנ"ב סק"ס שכתב ז"ל, "ר"ל אפילו הוא בבית אחר רחוק לגמרי, שכיון שעשרה הם במקום אחד שכינה שרויה ביניהם, ואז אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין כל מי שרוצה לצרף עצמו עם אביו שבשמים השוכן בתוך אלו העשרה" עכ"ל, ולפי"ז לכאורה נראה דיחיד ששומע מביתו קדושה בשידור חי, דיכול לצרף עצמו עם הציבור שנמצאים ביחד באותו מקום, וכן פסק הגר"ע יוסף זצ"ל (שו"ת יחיה דעת ח"ב סימן סח; חזו"ע ימים נוראים; עמוד כא).

אכן יש מקום לומר שכל דברי השו"ע (סימן נה, כ) נאמרו רק באופן שהיחיד שומע את הציבור בשמיעה טבעית, הרי הוא קשור עם הציבור מחמת השמיעה, וכן במעשה דאלכסנדריא יכול לענות אמן, אפילו דלא שומע, מ"מ כיון נמצא בפועל ביחד עם הציבור באותו חדר, הרי הוא קשור בעצם עם הציבור, אבל יחיד שלא נמצא עם הציבור באותו חדר וגם לא שומע את הציבור, יש מקום לומר דאינו מצורף עם הציבור, ועיין לשון שו"ת הרשב"א (ח"ג סימן רפו; הובא בב"י סימן נה) ז"ל, "אבל כל שיש עם שליח צבור עשרה, כל השומע קולו עונה קדיש וקדושה, ואריך מההיא דר' יהושע ב"ל" עכ"ל, מבואר מדברי הרשב"א שאם שומע יכול לענות, ולפי"ז בשומע ברדיו, כיון דלא שומע שמיעה טבעית, יש מקום לומר שלא מצטרף (אכן יש מקום לדחות את הראיה מהרשב"א, דיתכן שכל מקום שיש ציבור ביחד, כל יחיד שנמצא בכל מקום בעולם יכול להיות מצורף אליהם, אפילו שלא שומע, אלא שבאופן טכני, אם לא שומע לא יכול לענות, ואם שומע ברדיו, מימלא יכול לענות).

כתב שו"ע (סימן צ, ט) ז"ל, "ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת, יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים" עכ"ל, משמע מדברי השו"ע שאפילו שאינו יכול להתפלל עם הציבור, ולא נחשב תפילה בציבור, מ"מ יש מעלה להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, והנה מקור דברי השו"ע מהגמ' (ברכות דף ז, ב), והגמ' לומדת דין זה מהפסוק ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אימתי עת רצון בשעה שהציבור מתפללים, ועיין במהרש"א בברכות שכתב שכונת הגמ' לחדש שאפילו שמתפלל ביחידות, אפ"ה כיון שמתפלל בשעה שהציבור מתפללים, תפילתו

נשמעת, ועיין בתוס' (ע"ז דף ד ב) שכתבו שהמתפלל בשעה שהציבור מתפללים אין תפילתו נשמעת אלא רק שאינה נדחית.

ולכאורה קשה מאוד לפי המבואר בשו"ע (סימן נה, כ) שאם יש עשרה במקום אחד, יחיד יכול להצטרף איתם, א"כ מה חידש השו"ע (סימן צ, ט) שיתפלל בשעה שהציבור מתפללים, הלא כיון שיש עשרה שמתפללים והיחיד מתפלל בביתו בשעה שהציבור מתפללים, כיון שיכול להצטרף עם הציבור ולענות לדבר שבקדושה, א"כ נחשב שמתפלל לגמרי עם הציבור, ומדוע מבואר בתוס' בע"ז שאין תפילתו נשמעת אלא רק שאינה נדחית. ועיין היטב במשנ"ב (סימן נה, נח) שכתב שאפילו שאפילו שאם יש עשרה מותר ליחיד לענות לקדיש וקדושה, מ"מ אינו נחשב שמתפלל בציבור, אלא רק מותר לענות לדבר שבקדושה, ולפי שיטתו מבואר היטב דברי השו"ע בסימן צ, שחידש דין נוסף להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, אכן שיטת החזו"א שאם יש עשרה מתפללים, כמו שמותר ליחיד לענות לדבר שבקדושה, ה"ה נחשב שמתפלל בציבור, ולפי"ז קשה מה חידש השו"ע בסימן צ.

ונראה בהכרח דכל מה שמבואר בשו"ע (סימן נה, כ) שיחיד יכול להצטרף עם עשרה שמתפללים, נאמר רק באופן דשומע את התפילה של הציבור, ומצטרף מחמת השמיעה, והיינו דכיון דשומע את תפילת הציבור, הרי הוא מתקשר עם הציבור, ויכול לענות דבר שבקדושה, אבל באופן שלא נמצא באותו חדר עם הציבור, וגם לא שומע את תפילת הציבור, אינו מתקשר עם הציבור, אלא רק יש מעלה נוספת להתפלל בשעה שהציבור מתפללים, ולפי"ז נראה שאם יש עשרה מתפללים בחדר, ואדם שומע בביתו את תפילתם בשידור חי, אינו מצטרף ואסור לענות קדושה, משום שמותר לומר דבר שבקדושה רק בעשרה, וכיון שאינו נמצא באותו חדר עם הציבור, וגם אינו שומע את הציבור אינו מצורף להם.

וכן פסק בשו"ת משנה הלכות (חט"ו סימן מג) דשומע דבר שבקדושה ברדיו לא יענה, דכיון שלא שומע מהציבור, אינו מצטרף עמהם, והביא את הראיה מדברי השו"ע בסימן צ, וכן פסק בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן עט בדינים העולים אות ג), וכן שמעתי מהגרמ"מ לובין שליט"א דשומע תפילה בשידור לא יאמר קדושה, כיון דלא שומע שמיעה טבעית שהציבור אומרים, אלא ע"י השידור יודע שכעת הציבור אומרים, והוסיף, דלכאורה יש מקום לומר שאדם יעמוד בביתו סמוך לשקיעה ויאמר כל רגע קדושה, כיון שיוודע דסמוך לשקיעת החמה יש הרבה מנינים ואומרים כל רגע קדושה באיזה מקום בארץ ישראל, אלא בהכרח כיון דאינו שומע, אינו מצורף עם הציבור שאומרים את הקדושה, וה"ה שומע בשידור חי, הוי רק ידיעה.

כתב שו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ט) ז"ל, "ולפי הדברים שאמרנו נראה שיש לשמיעה זו דין הנפת סודרים שהיתה באלכסנדריא של מצרים, דחשיב רק כיוודע באיזו ברכה הש"צ עומד ולא יותר, וכיון שכן נראה שאין לענות כלל אמן על ברכה שהוא מחויב לצאת בה, ואף גם ברכה שאין השומע מחויב לצאת ידי חובתה, ג"כ אפשר דרק אם עומד בבית הכנסת, או אפילו סמוך לו ושומע חזרת הש"ץ או שאר ברכות ע"י רם קול, אז שפיר נגרר אחר הציבור ועונה אמן, מידי דהוי אאלכסנדריה של מצרים, משא"כ כשעומד רחוק ושומע ע"י טלפון, נלענ"ד שאין לענות כלל אמן על שום ברכה ודינו כעונה אמן לבטלה, הואיל והוא שומע את הברכה רק ממברנה ולא מפי אדם, וכיון שכך מסתבר דבכה"ג שהוא עומד רחוק ואין לו שום צירוף עם המברך, דאין לענות אמן על ברכה זו" עכ"ל. מבואר מדברי מנחת שלמה שלא לענות אמן על ברכה שאדם שומע דרך הטלפון, דכיון שלא שומע את הברכה וגם עומד רחוק, אינו מצורף עם האומר, ונחשב אמן יתומה.

ויש להוסיף עוד דנראה שאם ראובן יעמוד בבית הכנסת ויתקשר לשמעון ויאמר לשמעון כעת אומרים קדושה או יג מידות בבית הכנסת ברחוב פלוני, ושמעון לא שומע כלל שהציבור אומרים, אלא רק יודע שהציבור אומרים, מסתבר דשמעון לא יענה לקדיש, וה"ה שומע בשידור, הוי רק ידיעה ואינו מצורף עם הציבור.

ועיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן צא) שפסק דשומע ברכה בטלפון יענה אמן מספק, מבואר מדברי האגרות משה שחולק על המנחת שלמה וסובר שיענה אמן על ברכה בטלפון, ונראה שיש לחלק דשומע אמן של ברכות, יכול לענות בטלפון, משום דאמן אינו דבר שבקדושה, ואינו צריך להצטרף למברך, אלא רק צריך שהאמן יתייחס כלפי הברכה, ויש מקום לומר שהאמן מתייחס לברכה שנאמרת בטלפון, משא"כ אם שומע קדושה וקדיש, כיון דהוי דבר שבקדושה, אסור לענות רק אם חל תורת צירוף, ולכן נראה שלא יענה אמן של קדיש ולא יענה קדושה אם שומע תפילה בשידור חי.

וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שאדם ששומע ברכה בטלפון, אם שומע ברכת הנהנין, מותר לענות אמן, משום שברכת הנהנין אינה דבר שבקדושה, א"כ העונה אינו צריך להיות מצורף עם המברך, וכמו שמותר לברך ברכת הנהנין ביחידות, ה"ה מותר לשומע לענות אמן ביחידות, אפילו שהשומע לא מצורף עם המברך, משא"כ לגבי שומע בטלפון אמירת קדיש בציבור, נראה שאסור לשומע לענות אמן, דכיון שמותר לומר קדיש רק בעשרה, נראה שגם האמן של קדיש נחשב דבר שבקדושה, וכיון שהשומע בטלפון אינו מצורף עם הציבור, משום שאינו שומע את הציבור, אסור לשומע לענות אמן, דאסור לענות ביחידות אמן של דבר שבקדושה, והוכיח כן מדברי תוס' (פסחים דף פה ב, שכתבו שלפי רב שחולק על הדין של מחיצה של ברזל, אסור ליחיד ששומע לענות אמן יהא שמיה רבה, מבואר מדבר תוס' דאמן של קדיש נחשב דבר שבקדושה.

ועיין באור לציון (ח"ד פרק א ה"ד) שפסק דשומע סליחות בשידור חי לא יאמר יג מידות, בגלל שיש דבר טינוף שמפסיק, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א דהשומע קדיש בשידור חי, לא יענה, גם משום הטעם שטינוף מפסיק עכ"ד, אולם לגבי הדין שטינוף מפסיק, יש מקום לומר שאם יש טינוף ברחוב בפחי אשפה וגר למעלה מעשרה טפחים, כיון שנמצא ברשות אחרת מהטינוף, הטינוף אינו מפסיק.

דינים העולים בענין שומע ברכה בטלפון:

א. יש להסתפק בשומע ברכה בטלפון, האם יענה אמן על הברכה, ומצינו שנחלקו בזה הפוסקים, עיין שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן צא) שפסק דשומע ברכה בטלפון יענה אמן מספק, אכן בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ט) פסק שלא יענה אמן על ברכה בטלפון.

ב. נראה למעשה שמותר לענות "אמן" על ברכת הנהנין בטלפון, משום דאמן של ברכה, אינו דבר שבקדושה ולא צריך להצטרף עם האומר, אבל אסור לענות אמן של קדיש או קדושה, משום שאמן של קדיש נחשב דבר שבקדושה, ובשביל לענות צריך להיות מצורף עם הציבור, וכן שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א שמותר לענות אמן של ברכת הנהנין בטלפון ולא לענות אמן של קדיש ולא לענות קדושה אם שומע תפילה בטלפון.

ג. שומע ברכה בשידור חי, לא יענה אמן, אפילו על ברכת הנהנין, כיון שהשידור לא מועבר באותה שניה ממש, ויש הפרש של כמה שניות, א"כ הרי הוא עונה אמן יתומה.